

Adalékok a szlovákiai magyarság csehországi deportálásának történetéhez

---

ÁRPÁD POPÉLY

Additions to the History of Deportations of Hungarians
Living in Slovakia to the Czech Country

94(437.6)(=511.141)“1945/1949“

314.745.25(437.6)(=511.141)

323.15(=511.141)(437.6)

Hungarians living in Slovakia, war criminal, Košice government program, deportation, re-slovakization, armed force, recruitment, propaganda, population exchange

---

1. „A végleges megoldást a legrosszabb esetben el tudjuk intézni magunk is”

A II. világháború végén felújított Csehszlovákiának a szláv nemzetállam kiépítésére törekvő vezetői a magyar kisebbség egyoldalú kitelepítéséhez – a német kisebbségtől eltérően – sem a háború folyamán, sem pedig az azt követő potsdami konferencián nem kapták meg a győztes nagyhatalmak hozzájárulását, ezért a szlovákiai magyarságtól a Magyarországra ráerőltetett lakosságcsere, ezzel párhuzamosan pedig az ún. reszlovakizáció útján igyekeztek megszabadulni.

Magyarország azonban a szlovákiai magyarság tömegeinek vád alá helyezése, háborús bűnössé nyilvánítása, s az áttelepítendőek közé való aránytalan besorolása miatt nem járult hozzá a népcsera megindításához, az 1946. július 29-én megnyílt párizsi békekonferencia pedig elutasította a lakosságcsere és a reszlovakizáció után csehszlovák számítások szerint hátramaradó mintegy 200 000 magyar kitelepítésének engedélyezésére benyújtott csehszlovák indítványt, s a magyar kisebbség ügyének rendezését a két érintett ország közötti tárgyalásokra bízta. Csehszlovákia számára ezt követően a magyar lakosság országon belüli széttelepítése, vagyis csehországi deportálása vált azzá az eszközzé, amellyel megpróbálta rákényszeríteni Magyarországot a lakosságcsere mielőbbi megkezdésére, ill. úgymond saját hatáskörén belül megváltoztatni Dél-Szlovákia etnikai jellegét.

Maga Dalibor M. Krno, a csehszlovák békeküldöttség egyik tagja fogalmazta meg a békekonferenciáról írt könyve záradékában, hogy „Magyarországnak sikerült ugyan elkerülnie az áttelepítés alapelvének kifejezett elfogadását, de nem ért el semmilyen jogot és semmilyen lehetőséget, hogy bármi módon gátoljon bennünket olyan intézkedésekben, amelyeket szükségesnek fogunk tartani mindennemű revisionista és irredenta veszély végleges elhárítására határvidékünkön” (Krno 1992:117).

1946. október végén és november első felében a csehszlovák politikusok nyilatkozásai, ill. a különböző sajtótermékek egyre nyíltabban jelezték, milyen „intézkedésekkel” képzei el Csehszlovákia az ún. revizionista és irredenta veszély elhárítását.

Vladimír Clementis külügyi államtitkár az Alkotmányozó Nemzetgyűlés Külügyi Bizottságában a békekonferenciáról tartott beszámolója során már 1946. október 31-én kifejtette, hogy a szlovákiai magyar kérdés megoldásának kulcsa a magyar kormány kezében van, amennyiben azonban Magyarország nem egyezik bele a csehszlovák fél által elképzelt rendezésbe, akkor „a végleges megoldást a legrosszabb esetben el tudjuk intézni magunk is” (Clementis 1946:1).

A Szlovák Nemzeti Tanács sajtóorgánuma, a *Národná obroda* 1946. november 13-án a lakosságcseréről tárgyaló csehszlovák–magyar vegyesbizottság aznap kezdődő pozsonyi tanácskozása kapcsán, a korábbi lakosságcsere-tárgyalások kudarcára, s a párizsi békekonferencia azon állítólagos határozatára utalva, amely elismerte Csehszlovákia jogát a magyar kisebbség beolvasztására, a következőket szögezte le: „Mínt hogy a magyarok nem hivatkozhatnak a kisebbségi jogra, utolsó lehetőségünk a magyarok széttelepítése Csehszlovákia különböző részeibe” (*Národná obroda* 1946. nov. 13.).

Még konkrétan fogalmazott Július Ďuriš földművelésügyi miniszter, aki 1946. november 15-én a Csehszlovákiaba érkező szlovák mezőgazdasági munkások ünnepélyes fogadásán kijelentette: „A kormány épp ezekben a napokban tárgyal arról, hogy véglegesen megoldjuk a szlovákiai magyar kérdést. A magyaroktól meg kell szabadulnunk és megszabadulunk tőlük azért, hogy a szlovák föld egyszer s mindenkorra a szlovák földműveseké legyen. Már a jövő héten megkezdjük a magyarok átköltöztetését Szlovákiából és beállításukat a csehországi mezőgazdasági munkába” (Pravda 1946 nov. 16.).

A csehszlovák kormány eltökéltségét jelezte Mikuláš Ferjenčík belügyi megbízott 1946. november 17-i érsekújvári beszéde is: „A magyaroknak, akik itt élnek, megadjuk az önkéntes Magyarországra való távozás lehetőségét. Míg mi minden szlovák lelket haza akarunk hozni idegen országokból, addig Magyarország megakadályozza a magyarok visszatérését Magyarországra. Tudjuk, hogy miért. De éppen az, hogy ezt tudjuk, megerősít minket abban az elhatározásunkban, hogy egyszer s mindenkorra véget vessünk minden veszedelemnek és revizionista törekvésnek ez ellen a terület ellen” (*Čas* 1946. nov. 20.).

A magyar lakosság éppen ezekben a napokban kezdődő csehországi deportálása – annak ellenére, hogy a sajtón keresztül különféle hírek kiszivárogtak róla – mégis készületlenül érte és szinte sokkolta a csehszlovákiai magyar társadalmat és Magyarországot egyaránt. Pedig előkészületei már jóval korábban, még a párizsi békekonferencia idején megkezdődtek, s a csehszlovák állami szervek csupán a konferencia határozatára vártak a 200 000 magyar egyoldalú kitelepítésére benyújtott csehszlovák követeléssel kapcsolatban.

A magyar kisebbség Cseh- és Morvaországba való telepítésének tervével a csehszlovák kormány első ízben 1946. június 21-én foglalkozott. Az akkori elképzelések mintegy 50 ezer magyar áttelepítésével számoltak, ez azonban még „csupán” a reszlovakizáltakat érintette volna (Vadkerty 1993:120).

Más szemszögből közelítették meg a kérdést a kormány 1946. július 16-i ülésén, amelyen elhatározták, hogy a szlovákiai magyarok csehországi széttelepítését összekapcsolják azzal az össz-szlovákiai önkéntes munkaerő-toborzással, amelynek célja a németek kitelepítése után munkaerőhiánnyal küzdő cseh gazdaság megsegítése volt. A toborzást a szlovák lakosságon kívül kiterjesztik az állampolgárságtól s munkavállalási lehetőségétől megfosztott magyarságra, azzal a nem titkolt szándékkal, hogy a magyarok távozása majd megkönnyíti a déli határövezet szlovákokkal való betelepítését. A kormány az 1946. július 22-e és augusztus 15-e közötti időszakra időzített toborzástól mintegy 40-50 ezer magyar önkéntes jelentkezését remélte.¹

A közel egy hónapig tartó toborzóakció azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Amíg a toborzás több mint 200 ezer szlovák önkéntes csehországi munkavállalásával végződött, a magyar jelentzők száma meg sem közelítette az elvárt ötvenezret: a Földművelés- és Földreformügyi Megbízotti Hivatal adatai szerint számuk 1932, a Szociálisügyi Minisztérium szerint pedig csupán 1919 volt. A magyar jelentzők alacsony számát a Szociálisügyi Minisztérium annak tulajdonította, hogy mivel az akcióval egyidőben zajlott a párizsi békekonferencia, Dél-Szlovákia magyar lakossága a magyarországi ellenpropaganda hatására várakozó álláspontra helyezkedett.²

Mivel a magyarok önkéntes csehországi munkavállalásának mértéke elmaradt a várakozásoktól, az akciót irányító központi és szlovák hivatalok 1946. augusztus 6–7-i pozsonyi értekezletükön úgy határoztak, hogy a magyarokkal szemben Edvard Beneš köztársasági elnök általános munkakötelezettségről rendelkező 1945. október 1-jei 88/1945 sz. dekrétumára hivatkozva kényszerítő eszközöket fognak alkalmazni. A deportálásokat tehát végül a csehországi munkaerőhiányt ürügyül használva hajtották végre, azonban maguk az akció végrehajtói sem titkolták, hogy azok fő célja „Dél-Szlovákia határmenti övezetének a magyar elemtől való megtisztítása”.³ Az elvi döntés tehát 1946 augusztusában megszületett ugyan, a gyakorlati megvalósítást azonban a békekonferencia határozatáig elhalasztották.

A párizsi békekonferencián tartózkodó Daniel Okáli áttelepítési kormánybiztos 1946. október 3-án táviratban értesítette a prágai Külügyminisztériumot, hogy amennyiben Magyarország nem hajlandó a lakosságcsere megkezdésére, ill. a csehszlovák fél által Párizsban előterjesztett követelések teljesítésére, a Megbízottak Testülete és a Szlovák Nemzeti Tanács Elnöksége „határozzanak a belső intézkedésekről”.⁴

Az ún. belső intézkedések fogalma alatt kezdetben két alternatíva merült fel. Okáli táviratára szinte naprakészen reagált a magyarok kitelepítésével, ill. a szlovák lakosság letelepítésével megbízott Szlovák Telepítési Hivatal, amely a Megbízottak Testülete Elnökségéhez intézett 1946. október 4-i, valamint a prágai kormányhoz intézett október 9-i javaslatában az egyik lehetőségként a lakosságcsere-egyezmény VIII. cikke alapján „háborús bűnösként” áttelepítésre jelölt magyarok egyoldalú áttelepítésének megkezdését, a másik lehetséges megoldásként pedig a magyar lakosság egy részének Csehországba telepítését ajánlotta.⁵

A kormány végül 1946. október 13-án adta beleegyezését a szlovákiai magyarság csehországi deportálásához, egy nappal azt követően, hogy a békekonferencia plénuma elutasította a magyar kisebbség egyoldalú kitelepítésének jóváhagyására

vonatkozó csehszlovák indítványt (vö. Vadkerty 1996:30). A kormány nem titkolta, hogy a deportálásokkal nyomást kíván gyakorolni Magyarországra a lakosságcsere mielőbbi megkezdése érdekében. A csehszlovák politikai vezetés az áttelepítések egyoldalú megkezdésének lehetőségét azért vetette el, mivel ez nem vezetne célhoz: Magyarország a határra kitoloncolt személyeket nem fogadná be, ráadásul ez a megoldás nemzetközi bonyodalmakat is eredményezhetne.⁶

A deportálásokat a kormány jóváhagyását követően a Szlovák Telepítési Hivatal 1946. november 4-én kelt 12-771-I/1-1946. sz. bizalmas iránylevei alapján hajtották végre. Az iránylevek szerint Dél-Szlovákia 23 járásából: a Somorjai, Dunaszerdahelyi, Galántai, Vágsellyei, Érsekújvári, Ógyallai, Komáromi, Párkányi, Zselizi, Verebélyi, Lévai, Ipolysági, Kékkői, Losonci, Feledi, Rimaszombati, Tornaljai, Rozsnyói, Szepsi, Kassai, Töketerebes, Királyhelmecei és Nagykaposi járásból – a reszlovakizáltak, valamint a lakosságcsere-egyezmény alapján magyarországi áttelepítésre jelöltek kivételével – „átcsoportosítható” Csehszlovákia az összes magyar nemzetiségű személy, akit Edvard Beneš 1945. augusztus 2-i 33/1945 sz. alkotmánydekrétuma megfosztott csehszlovák állampolgárságától.

A közmunkára kötelezhetőek felső korhatárát az iránylevek a férfiaknál 60, a nőknél 55 évben állapították meg, holott a 88/1945 sz. elnöki dekrétum, amelyre hivatkozva a közmunkát elrendelték, a férfiaknál 55, a nőknél 45 évben határozta meg a közmunkára kötelezhetőek felső korhatárát.

A járások felsorolásából kitűnik, hogy a Szlovák Telepítési Hivatal szinte kizárólag a zárt magyar etnikai terület járásaiban élő magyar lakosság deportálásával számolt. Mindez nem véletlen, hiszen az akció egyik megfogalmazott célja „Dél-Szlovákia határmenti övezetének a magyar elemtől való megtisztítása” volt, nem látszott tehát célszerűnek a csupán néhány, általában nyelvszigeti jellegű magyar településsel, ill. szórványmagarsággal rendelkező járások (Pozsonyi, Nyitrai, Aranyosmaróti, Nagyrőcei, Nagymihályi) magarságának az „átcsoportosítása”, mivel ezek asszimilálódására a Szlovák Telepítési Hivatal jóval nagyobb esélyt látott, mint az egy tömbben élők esetében.

A közmunka ürügyén Csehszlovákiaba deportáltak végleges letelepítésének szándéka nyilvánvaló az iránylevek 7. cikkéből is, amely elrendelte a járások, községek és gazdasági egységek, vagyis családok – már a lakosságcsere, majd pedig a belső telepítés során is alkalmazott – ikresítését.⁷

2. A deportálások végrehajtása

Annak ellenére, hogy a magyar kormány a párizsi békekonferencia határozata alapján, amely a magyar kisebbség helyzetének rendezését a két érintett ország közötti tárgyalásokra bízta, 1946. november 16-án a budapesti Szövetséges Ellenőrző Bizottságon keresztül tudatta a csehszlovák kormánnyal, hogy kész a két ország közötti vitás kérdések tárgyalásos rendezésére (Értesítő 1947. febr.1.), a csehszlovák fél november közepén megkezdte a szlovákiai magarság már hónapok óta tervezett csehszlovák széttelepítését.

A deportálások kezdetének időpontjáról nem csak a szakirodalom, hanem a korabeli források is gyakran eltérő adatokat közölnek. Szabó Károly, a deportáltak sorát is figyelemmel kíséző pozsonyi magyar Meghatalmazotti Hivatal tisztviselője pél-

dául november 15-re (Szabó 1993:105), a Magyar Külügyi Társaság által a nagyhatalmak tájékoztatására kiadott dokumentumgyűjtemény, valamint Kertész István, a magyar Külügyminisztérium Békeelőkészítő Osztályának vezetője november 17-re (*A szlovákiai...* 1947:8, Kertész 1995:259), a Csehszlovák Áttelepítési Bizottság 1949. évi zárójelentése november 18-ra, a Szociálisügyi Minisztérium 1948. januári jelentése pedig november 19-re teszi az akció kezdetét.⁸ Az eltérő időpontok megadását az magyarázza, hogy az első községeket a deportálást végrehajtó karhatalmi erők már november 15–16-án körbezárták, a deportáltak első transzportjainak útnak indítására azonban csak november 19-én került sor.

A karhatalmi erők igénybevételel végrehajtott „toborzás” a következőképpen zajlott: A kiszemelt települést katonai egységek zárták körül, majd elrendelték a kijárási és a csoportosulási tilalmat. Az előre elkészített névjegyzékek alapján kijelölt családoknak kézbesítették a csehországi munkaszolgálatukról rendelkező végzést (Pridelovací výmer), valamint a magukkal vihető tárgyak, élelmiszerek és állatállomány jegyzékét tartalmazó utasítást. A végzés átvételének elismerését sokan nem írták alá, ilyen esetben a végzést átnyújtó hivatalos személy saját maga írta azt alá; a kiutalási végzés szerint ugyanis a munkaszolgálat akkor is kötelező volt, ha címetje elutasította aláírását.

A prágai magyar Meghatalmazotti Hivatalban 1946. november 21-én felvett jegyzőkönyv az egyik első érintett községben, Kőbölkúton lejátszódó eseményeket a deportáltak vallomása alapján így írta le: „1946. november 16-án szlovák katonaság zárta körül Kőbölkutat és kidobolták, hogy a cseh határvidékre leszünk áttelepítve. Erre nézve írásbeli felszólítást és tartalomjegyzéket kaptak azon dolgokról, amelyeket magukkal vihetnek. Azonkívül egy katona és két civil bejárta azokat a házakat, amelyeknek lakóit áttelepítésre jelölték ki és kikézbcsítették az úgynevezett Pridelovací výmert, amely pontosan tartalmazza, hogy mikor történik az áttelepítés és hogy az hova irányul. /.../

Az egész falu elhatározta, hogy nem megy el szülőföldjéről és ezért nem is csomagolt és nem is készülődött fel az áttelepítésre. Kedden, november 19-én nem volt szabad senkinek sem elhagyni a házát. E napon történt az erőszakos elhurcolás. Az elhurcolás során az ellenállást a legbrutálisabb módon törték meg, az ellenállókat puskatussal összeverték és összekötözték, a passzív viselkedőket pedig megragadták és erőszakkal, puskacsővel kényszerítették a teherautóra, amely beállt az udvarra. Az emberek után hajigálták holmijaikat és kevés élelmiszert, amit éppen kéznél találtak. Nem voltak tekintettel a betegekre és csecsemőkre sem. /.../ Ez alkalommal Kőbölkútnak körülbelül egynegyedét telepítették ki.”⁹

A kijelölt családokat, ha a községnek volt vasútállomása, akkor onnan, ha nem volt, akkor katonai tehergépkocsikon a legközelebbi vasútállomásra szállítva szigorú őrizet alatt marhavagonokban indították útnak Csehországba. Az elszállítás a mínusz 20–25 °C körüli hidegben is általában fűtetlen vagonokban történt.

A deportáltak csehországi fogadtatása és szétosztása – a visszaemlékezők tanúsága szerint – a hajdani rabszolgavásárookra emlékeztetett. A deportáltaknak addig kellett a fűtetlen vagonokban, a vasútállomáson vagy valamely közeli épületben várakozniuk, amíg a magyar munkaerő iránt érdeklődő valamelyik cseh gazda ki nem választotta őket. Leghamarabb a jó erőben lévő, minél több munkaképes családtaggal rendelkező ún. felnőttgyerekes családok keltek el, a kisgyermekes, eset-

leg öreg, beteges szülőkkel érkező családoknak gyakran napokig kellett várakozniuk.¹⁰

Jogállásukat Ravasz Károly, a pozsonyi Meghatalmazotti Hivatal referense, aki életkörülményeik megvizsgálása céljából 1947. január 30-a és február 2-a között beutazta az általuk lakott csehországi településeket, a következőképpen jellemezte: „Az átköltöztetett magyarok kivétel nélkül cselédként kerülnek egy-egy nagybirtokra, majorba vagy falusi gazdához. Jogi helyzetüknél fogva azonban, tulajdonképpen cselédnek sem lennének nevezhetők, mert szabad költözködési joguk, munkavállalási szabadságuk, sőt személyes ingóságaikon túl tulajdonjoguk és tulajdon-szerzési lehetőségük sem lévén, jogi helyzetük a jobbágyokénak felel meg, azok legjogfosztottabb korában”.¹¹

A magyar közgondolkodás, majd pedig ennek nyomán a magyarországi történeti szakirodalom is tényként kezelte, hogy a deportáltakat Cseh- és Morvaország határmenti területeire, a németek kitelepítése után üresen maradt ún. Szudéta-vidékre szállították (vö. *A szlovákiai...* 1947:8–10, Balogh 1982:127, Kertész 1995:260). A korabeli dokumentumok bizonyossága szerint ugyanakkor a deportáltak többségét nem a szudétanémet iparvidéken, hanem a cseh- és morvaországi nagybirtokokon, cseh nagygazdáknál helyezték el. A deportáltak sorsát figyelemmel követő pozsonyi magyar Meghatalmazotti Hivatal például 1947. május 2-án a következőket jelentette a Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság számára: „Kivétel nélkül mezőgazdasági vidéken vannak elhelyezve, részben nagy uradalmakban, részben kisebb gazdaságokban. A Szudétavidéken ezekből a magyarokból nincsenek, vagy csak elenyésző csekély számban. Ezekre a vidékekre ugyanis csehek és szlovákok mentek, akik tulajdont kaptak ott a német vagyontól. Legsűrűbben az Elbamenti-síkságon vannak magyarjaink, a határvidék felé számuk fokozatosan csökken”.¹²

A Meghatalmazotti Hivatal jelentésén kívül ezt támasztják alá a hivatal által felvett jegyzőkönyvek és a magyar meghatalmazotthoz érkezett levelek, valamint a deportáltak lelki gondozása céljából 1947–48 telén Csehországban járt katolikus, református és evangélikus lelkészek beszámolóit is (Szabó 1987:21–25).

A deportálások, s azok végrehajtásának a háborús időkre emlékeztető módja érthetően pánikhangulatot idézett elő a magyar lakosság körében. A deportálás szörnyűségeit látva, s azt tapasztalva, hogy a magyarországi áttelepítésre jelölteket nem viszik Csehországba, a magyarok tömegesen ostromolták meg a pozsonyi magyar Meghatalmazotti Hivatalt, a megbízott közbenjárását kérve áttelepítésük elintézése érdekében (Szabó 1993:105–106).

Az érintett települések lakosságának egy része – amennyiben tehetett – elmene-kült, a magyar határhoz közel eső falvak lakói pedig ösztönszerűen Magyarországon kerestek menedéket. A deportálásra kijelölt magyarok tömeges Magyarországra menekülése miatt Mikuláš Ferjenčík belügyi megbízott 1947. január 30-án elrendelte a Csehszlovákia és Magyarország közötti kishatárforgalom leállítását, a Külügy-minisztériumba küldött jelentése szerint azonban e rendelet célja nem a magyarok menekülésének, hanem a vagyontárgyak kivitelének a megakadályozása volt. A csehszlovák hivatalos szervek ugyanis úgy vélték, hogy a magyarok átmenekülése Magyarországra kitűnő alkalom arra, hogy ezáltal is emelkedjen a lakosságcserén felül Szlovákiát elhagyó magyarok száma (Vadkerty 1996:33).

Az akciót végrehajtó katonaság az ellenszegülőkkel vagy menekülőkkel szemben esetenként fegyvert is használt. A legmegdöbbentőbb, legnagyobb visszhangot kiváltó eset 1946. november 19-én a csallóközi Gútoron történt, ahol a falu lakossága, miután azt tapasztalta, hogy a szomszédos Szemet község lakóit megkötözve és véresen viszik keresztül a falujukon, csónakokon igyekezett átmenekülni a Duna magyar oldalára. A Duna védőgátján cirkáló csehszlovák határőrség a menekülőkre tüzet nyitott, s lelőtte a 48 éves Sindler Ferencet, aki a helyszínen életét veszítette.¹³

A gútori esetet a szlovák Tájékoztatásügyi Megbízotti Hivatal szerint a magyarországi propaganda idézte elő, amely „durván uszít a munkaerő-toborzás ellen, és a magyar lakosságot meggondolatlan cselekedetekre izgatja”. A Megbízotti Hivatal közleménye szerint a magyarok „elferdítették az igazságot és hazugságokat terjesztettek Csehszlovákiáról, ahol béke, rend és mintaszerű demokrácia uralkodik” (Čas 1946. nov. 26).

Hasonló tragédiák azonban a „mintaszerű demokrácia” ellenére több településen (pl. Muzslán, Kőbölkúton, Kisújfaluban) is lejátszódtak. Wagner Ferenc pozsonyi magyar meghatalmazott a deportáltak elleni atrocitásokról, az elhurcolás elől menekülők haláláról hírt adó 1946. decemberi jelentése a következőket állapította meg: „A felsorolt tények, melyekhez hasonlók ezrével volnának felsorolhatók, mindennél világosabban bizonyítják, hogy nem közmunkáról, hanem egy dühödt nacionalizmus áldozatává vált néptöredék embertelen megsemmisítésének kísérletéről van szó” (Szabó 1986).

A deportálást, vagy ahogy a hivatalos propaganda nevezte: „munkaerő-toborzást” a 88/1945 sz. elnöki dekrétumra hivatkozva hajtották végre, a hatóságok eljárása azonban több pontban is ellenkezett a dekrétum előírásaival.

A dekrétum például nem adott rá lehetőséget, hogy az ún. toborzást katonai és csendőri kísérettel végezzék, hogy egész családokat kiszállítsanak, ráadásul 2. §-a szerint a közmunka alól mentesülnek az állapotos asszonyok, terhességük harmadik hónapjának kezdetétől a szülést követő harmadik hónap végéig, valamint a legalább egy 15 évnél fiatalabb gyermekről gondoskodó nők, akik maguk vezetik háztartásukat, s még legalább egy családtagról gondoskodnak, 3. §-a szerint pedig nős férfiakat és férjezett asszonyokat is csak kivételes esetekben lehetett közmunkára kötelezni. Egyáltalán nem szabályozta a dekrétum a közmunkára kirendeltek vagyoni helyzetét, tehát nem adott lehetőséget ingatlan vagyonuk elkobzására, már csak azért sem, mivel 4. §-a eleve ideiglenes jellegű, egy meghosszabbítással legfeljebb másfél éves közmunkát feltételezett, amely lejárta után a toborzottak visszatérhetnek volna otthonaikba. 24. §-a ráadásul a kárt szenvedett toborzottak számára kártérítés kiutalását tette lehetővé (Sbířka 1945/40:157–161).

A hatóságok ezzel szemben nemcsak hogy nem tartották be a dekrétum által kijelölt korhatárt, hanem egész családokat, gyermekeket, öregeket, terhes asszonyokat is deportáltak, ráadásul katonai és csendőri karhatalom igénybevételével, a deportáltak hátrahagyott ingó és ingatlan vagyonát pedig bármiféle kártérítés nélkül elkobozták, s a vagyonukba betelepülő szlovák ún. bizalmiaknak juttatták.

A (cseh)szlovák propaganda és politikusok az egész akciót mégis megpróbálták úgy beállítani, mintha az a törvények teljes betartása, ráadásul a magyar lakosság egyetértése mellett zajlana, s szinte idillikus képet festettek az elszállítás módjáról, a deportáltak csehországi fogadtatásáról és munkakörülményeiről.

A Tájékoztatásügyi Megbízotti Hivatal már idézett közleménye szerint: „Meg kell állapítani, hogy a munkaerő-toborzás pontosan a törvény előírásai szerint zajlik, humanus és szociális módszerek alkalmazásával. A gyűjtőhelyekről a lakosokat vasúti személykocsikban szállítják a munkahelyekre, a csomagok a zárt teherkocsikban maradnak. Az úton meleg és száraz kosztot kapnak. Egyes esetekben, amikor az elkerülhetetlenül szükséges, a dolgozókkal a családtagok is elmennek, elsősorban a közös háztartásban élő szülők és gyermekek. Ez ezen személyek beleegyezésével és kívánságukra történik; egyrészt, hogy a családok együtt maradjanak, másrészt pedig, hogy a család aktív kereső tagjának gondozása alatt maradjanak. A gyermekek az úton tejet kapnak. A toborzással nyert munkaerők igen előnyös munkafeltételek mellett dolgoznak. /.../ A munkaerő-toborzásról szóló dekrétum alkalmazása az egész országban folyamatban van, a magyarok által lakott területeken is, mindennél rendben zajlik, és az ország egész lakosságának megértésével találkozik” (Čas 1946. nov. 26.).

A *Pravda* 1946. december 1-jei száma Viliam Široký miniszterelnök-helyettest idézi, aki a budapesti *Sloboda* c. szlovák lapnak többek között a következőket nyilatkozta: „Távolról sincs szó deportálásról. Valamennyi munkás, tehát a magyarok bére is olyan, amelyet sehol a világon el nem érnek. Sőt, amikor megérkezett Prágába a magyar munkások első transzportja, az állomáson zenével és meleg étellel vártuk, a kormány egyik tagja pedig személyesen köszöntötte őket.” (Pravda 1946. dec. 1.)

A *Svobodné slovo* ráadásul azt is tudni vélte, hogy a magyarok, akik csupán azért tartózkodnak Csehszlovákiában, mivel a dél-szlovákiai nemesi nagybirtokok felparcellázása következtében otthon elveszítették munkalehetőségüket, nem győznek csodálkozni és nevetni a munkaerő-toborzás módszeréről terjesztett hírek hallatán. Az egyik deportált a lap munkatársának állítólag még abbéli reményét is kifejezte, hogy noha munkaszerződésük csupán egy évre szól, meg fogják azt hosszabbítani (Svobodné slovo 1946. dec. 5.).

A deportálások megindítása azonban nemhogy elősegítette volna a szlovákiai magyarság helyzetének rendezését, hanem tovább rontotta a csehszlovák–magyar kapcsolatokat. Az akció természetesen heves tiltakozást váltott ki a magyar kormány részéről: Gyöngyösi János külügyminiszter már 1946. november 20-án magához kérette František Dastich tábornokot, Csehszlovákia képviselőjét a budapesti Szövetséges Ellenőrző Bizottság mellett, s közölte vele, hogy még ha a 88. számú dekrétum végrehajtásáról van is szó, az eljárás messze túlmeleg annak keretein. „Ezt mi a lakosságcsere-egyezmény megsértésének tekintjük, de ellentétben áll ez az intézkedés a párizsi békekonferencia határozatával is” – szögezte le Gyöngyösi, majd kifejtette, hogy Magyarország kénytelen lesz ez ügyben lépéseket tenni a nagyhatalmakkal.¹⁴

A magyar kormány 1946. november 23-án jegyzékben tiltakozott a csehszlovák kormánynál a deportálások miatt, majd november 25-én washingtoni követét is utasította, hogy tájékoztassa a Külügyminiszterek Tanácsát a szlovákiai magyarok széttelepítéséről, egyben kérje a nagyhatalmak védelmét a magyar kisebbség érdekében.¹⁵

Mivel a deportálások ezt követően is folytatódtak, Gyöngyösi János 1946. november 27-én újabb jegyzéket juttatott el Csehszlovákia budapesti képviselőjéhez,

amelyben közölte, hogy a magyar kormány a szlovákiai magyarsággal szembeni bánásmód miatt november 29-től kezdődően felfüggeszti a vagyontalan magyarországi szlovákoknak a csehszlovák fél által szorgalmazott soronkívüli átköltöztetését Csehszlovákiába.¹⁶

A magyar diplomácia természetesen tudatában volt annak, hogy a csehszlovák fél a magyar kisebbség csehországi széttelepítésével egyrészt nyomást akar gyakorolni a lakosságcserétől vonakodó Magyarországra, másrészt pedig kész helyzet megteremtésével egyoldalúan akarja megváltoztatni a déli határvidék etnikai jellegét. Erre hívta fel a figyelmet Kertész István 1946. december 13-i feljegyzése is, amely megállapította, hogy „ha a magyarság kitelepítésével és helyükre szlovákok betelepítésével fait accompli teremődik, akkor a békekonferencia döntése értelmében megkezdődő magyar–csehszlovák tárgyalások nyilvánvalóan már csak egy kész helyzetnek jogi formákkal való rendezésére és esetleg bizonyos enyhítésére szorítkozhatnak”. A Békeelőkészítő Osztály vezetője szerint azt sem szabad elfelejteni, hogy „ha továbbra is csak enyhe fejcsóválások kíséretében, de lényegileg komoly megmozdulás nélkül nézzük a magyarság ezreinek, sőt most már valószínűleg tízezeinek elhurcolását, az egyenesen azt a benyomást keltheti külső szemlélőben, hogy velünk bármit el lehet követni, hiszen a magyar nép egy értékes részének felszámolását is hideg egykedvűséggel nézzük”.¹⁷

Miután a magyar tiltakozásokra érdemi válasz továbbra sem érkezett, a magyar kormány a folytatódó deportálásokra 1946. december 16-án a lakosságcseréről folytatott tárgyalások megszakításával válaszolt (Kertész 1995:260). Amint azt a Nemzetgyűlés 1946. december 17-i ülésén Gyöngyösi János leszögezte: mivel Csehszlovákia a magyarság széttelepítésével megszegte a lakosságcsere-egyezményt, Magyarország mindaddig nem járul hozzá az egyezmény végrehajtásához, amíg Csehszlovákia le nem állítja a magyar kisebbség csehországi deportálását. A magyar külügyminiszter arra is rámutatott, hogy az akció nyilvánvalóan válasz a párizsi békekonferencia döntésére, amely elutasította a 200 000 magyar egyoldalú kitelepítésének jóváhagyását követelő csehszlovák indítványt (Magyar Nemzet 1946. dec. 18.).

A deportáltak tragikus életkörülményeiről a prágai és a pozsonyi magyar Meghatalmazotti Hivatalban felvett jegyzőkönyvek százai, a deportáltaknak az otthonmaradt rokonaikhoz, ismerőseikhez írt, a Meghatalmazotti Hivatalban bemutatott, s ott lemásolt levelek tanúskodtak. Ezeknek a jegyzőkönyveknek és leveleknek a másolatai a Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság útján eljutottak a Magyar Külügyi Társasághoz, amely e dokumentumokra alapozva 1947 elején *A szlovákiai magyarok deportálása* címmel a magyar mellett angol, francia és orosz nyelven is kiadott dokumentumgyűjteményben tárta a nagyhatalmak és a világ közvéleménye elé a szlovákiai magyarság csehországi deportálásának részleteit.

A magyar kormány 1946. november 23-i tiltakozó jegyzékére a csehszlovák kormány csupán 1947. február 12-én reagált, amikor Dastich tábornok útján két jegyzéket juttatott el a magyar Külügyminisztériumba. Ezekben azonban érdemi válasz helyett egyrészt Csehszlovákia belügyeibe való beavatkozással, másrészt pedig a lakosságcsere-egyezmény megsértésével vádolta meg Magyarországot (Čas 1947. febr. 13.).

A felvidéki magyarság csehországi deportálása nem csak a magyar kormány, valamint magyar közéleti személyiségek, mint például Mindszenty József esztergomi érsek és Károlyi Mihály volt köztársasági elnök tiltakozását váltotta ki, hanem a háborúban győztes nyugati nagyhatalmakét is, s 1947 januárjában a brit és az amerikai kormány egyaránt tiltakozott a prágai kormánynál a magyar kisebbséggel szembeni bánásmódja miatt.

A csehszlovák kormány a brit és az amerikai tiltakozó jegyzékeket visszautasította, csakúgy, mint a magyar kormány jegyzékeit, mondván, hogy a magyar lakosság áttelepítése csupán a kétéves gazdaságfejlesztési terv keretén belüli munkaerő-átcsoportosítás része. A prágai brit követséghez intézett 1947 januári válaszjegyzékében a csehszlovák kormány például határozottan leszögezte, hogy a magyarok áttelepítése Csehországba nem törvényellenes, s egyáltalán nem diszkriminatív, hanem törvényes intézkedés, amely nélkülözhetetlen az ország gazdasági talpraállítása szempontjából. A csehszlovák jegyzék azt igyekezett sugallni, hogy a magyarok áttelepítése csupán kis töredékét alkotja a nagy munkaerő-átcsoportosításnak, hiszen 1946 végéig több mint 200 ezer személy települt át Szlovákiából Csehországba, akik közül csupán 18 600 volt a magyar; azt azonban természetesen elmulasztotta megemlíteni, hogy amíg a szlovákok önként települtek át a cseh országrészekbe, addig a magyarokkal szemben kényszerítő eszközöket alkalmaztak (Vnik 1994:30).

Szlovák részről Pavel Jantausch nagyszombati püspök volt az egyetlen személyiség, aki tiltakozását fejezte ki a magyar lakosság deportálása ellen. 1947. február 1-jén kelt, s a Szlovák Nemzeti Tanács Elnökségéhez, a köztársasági elnökhöz és a külügyminiszterhez eljuttatott memoranduma szerint „a toborzást oly módon végzik, amellyel nem értek egyet sem úgy, mint az érintett terület egyházi előljárója, sem mint az ország állampolgára”. Arra is felhívta a figyelmet, hogy a 88/1945 sz. elnöki dekrétum, amely alapján a „toborzást” végzik, nem ad rá lehetőséget, hogy „korra és nemre való tekintet nélkül gyermekeket, öregeket, aggastyánokat, szülés előtti utolsó hónapban lévő állapotos asszonyokat, sőt súlyos betegeket is csehországi munkaszolgálatra vigyenek”. A püspök szerint a karhatalmi segédlettel zajló akció a zsidók elhurcolására emlékeztető módon történik, s „a magyarokkal szembeni magatartásunk sokban hasonlít ahhoz, amit a múltból másoknak felhánytorgatunk.”¹⁸

A (cseh)szlovák politikai vezetés azonban sem a magyarországi, sem a nemzetközi tiltakozás ellenére mindaddig nem volt hajlandó véget vetni a szlovákiai magyarság csehországi széttelepítésének, amíg a csehszlovák akciókkal szemben eszköztelen Magyarország bele nem egyezett a lakosságcsere megkezdésébe, sőt megfogalmazódott a magyar kisebbség többszázezres méretű széttelepítésének a terve is.

Csehszlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottsága, valamint Szlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottsága Elnökségének 1946. december 2-i prágai együttes ülése olyan határozatot hagyott jóvá, amely arra utasította a kommunista Jozef Šoltész szociálisügyi megbízottat, hogy a belügyi, a földreform- és földművelésügyi megbízottal, valamint az illetékes miniszterekkel együttműködve intézkedjen 250 000 magyar Csehországba szállításáról. A határozat egyúttal azt is kimondta, hogy a deportált magyarok vagyoniát el kell kobozni és ún. nemzeti gondnokság alá kell helyezni.¹⁹

A magyarok további csehországi deportálásáról kidolgozott tervezetet Jozef Šoltész 1947. január 17-én terjesztette a Megbízottak Testülete elé, amely a szociálisügyi megbízott beszámolójának meghallgatása után az akció „következetes folytatásáról” határozott.²⁰ A szlovákiai magyarság tervezett méretű széttelepítésére azonban már nem került sor, mivel Csehszlovákia és Magyarország időközben megegyezt a lakosságcsereéről folytatott tárgyalások újrafelvételében, aminek eredményeként a csehszlovák hatóságok 1947. február 22-én leállították a magyar lakosság csehországi deportálását.²¹

3. A Csehországba deportált magyarok száma és az akció területi vetülete

A több mint három hónapig tartó deportálások során a hivatalos csehszlovák kimutatások szerint Dél-Szlovákia 17 járásának 393 községéből összesen 9 610 családot, azaz 41 666 személyt telepítettek át Cseh- és Morvaországba, akik 6 602 lakóházat és 14 149 katasztrális hold földet hagytak hátra Szlovákiában.²² Az erőszakkal deportáltakon kívül további 2 154 magyar család, azaz 2 489 személy állítólag önként települt át a cseh országrészekbe, összesen tehát 11 764 család, ill. 44 155 magyar került át Szlovákiából Cseh- és Morvaországba.²³

Bár az idézett forrás, s ennek nyomán a témával foglalkozó szakirodalom is következetesen 393 községet emleget (Zvara 1965:39, Šutaj 1993:102, Vadkerty 1996:42–43), a községsoros kimutatásokból elvégzett összesítés szerint a deportálások által érintett községek száma 363, egyes településeket ugyanis kétszer, esetenként háromszor is felvettek a jegyzékbe, némely esetben nem vették figyelembe az 1930. évi csehszlovák népszámlálás óta bekövetkezett községegyesítéseket, s önállóan szerepel a listán több, az első csehszlovák földreform során létrehozott kolónia is.

Az érintett községek számán kívül joggal megkérdőjelezhető a deportált családok, ill. személyek, valamint az akció által érintett járások száma is. Különböző magyar becslések szerint ugyanis a hivatalos kimutatásokban szereplő adatoknál jóval nagyobb volt az 1946–47 telén Csehországba deportált magyarok száma. Berecz Kálmán, a pozsonyi magyar Meghatalmazotti Hivatal vezetője 1947. május 2-i jelentésében 100 ezer körülire, egy későbbi, 1948. február 23-án kelt jelentésében némileg alacsonyabbra, 60–65 ezerre becsülte a számukat. 1947 májusi jelentésében erről a következőképpen ír: „A mezőgazdasági munkára kivitt magyarok számát megközelítőleg is nehéz meghatározni. Ezt hivatalos titokként kezelik a hivatalokban. Talán nincs messze az igazságtól, ha százezerre becsüljük a számukat. Lehet azonban több is, kevesebb is.”²⁴

A deportáltak lelkiigondozása céljából Csehországban járt Pethő Károly katolikus lelkész 1948. január 14-i híradása szerint a deportálás folyamán kb. 70–75 ezer magyart szállítottak Cseh- és Morvaországba, 10–15 ezer személy hazatérését követően pedig 60–65 ezerre becsülte azok számát, akik a jelentés kelte idején még mindig a cseh országrészekben tartózkodhattak (Tóth 1995:226–233).

A deportált magyarok statisztikai adatait a magyar diplomácia is megkísérelte összegyűjteni és feldolgozni. A budapesti Államtudományi Intézet a Külügyminiszté-

rium és a Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság által megküldött adatanyag, valamint saját gyűjtése alapján elvégezte a deportáltak községenkénti lélekszámának megállapítását és országos összesítését. Az intézet 1947. szeptember 2-i jelentése szerint a feldolgozott 222 községből 10 391 családot, azaz 39 073 személyt telepítettek Csehországba; a 222 község közül 18-ban további deportálások történtek, ezek részletes adatai azonban nem ismeretesek, csakúgy mint további 77 községé, amelyekben csak a deportálás időpontja ismert, a deportáltak lélekszáma azonban még felkutatandó.²⁵

Az áttelepítési és egyházi szervek adatgyűjtésére, valamint különböző magán-személyek közléseire támaszkodva a prágai magyar követség is elkészítette a deportáltak községenkénti számszerinti kimutatását. Az 1947. október 6-i követségi jelentés, ill. az ahhoz csatolt, ám meglehetősen hiányos, s ezért pontosnak a legkevésbé sem tekinthető kimutatás szerint a csehszlovák hatóságok 316 községből megközelítőleg 40 200 személyt deportálhattak a cseh országrészekbe.²⁶

A hivatalos kimutatásokban közölnél több deportáltról tesz említést a Szlovák Telepítési Hivatal 1947. decemberi jelentése, részben pedig a Földművelés- és Földreformügyi Megbízotti Hivatal 1948. októberi kimutatása is. A Szlovák Telepítési Hivatal szerint a 88/1945. sz. elnöki dekrétum értelmében Csehországba közmunkára áttelepített magyar személyek száma 48 425, a családoké 12 851 volt,²⁷ a Földművelés- és Földreformügyi Megbízotti Hivatal 1948. október 9-i jelentéséhez mellékelte, s a Dél-Szlovákiából kitelepített magyarok községenkénti számát tartalmazó egyik statisztika szerint pedig 362 községből összesen 39 455 magyar személyt, ill. 9 760 családot telepítettek át Csehországba.²⁸

A deportálások 1946 novemberében a Somorjai járáshoz tartozó Gútoron és Szemeten, valamint a Párkányi járásban lévő Kőbölkúton és Muzslán egyidejűleg kezdődtek, majd még november folyamán átterjedtek a két járás többi községére és a Komáromi járásra is. Következő fázisuk december első felében vette kezdetét, ez az előbbieken kívül az Ógyallai, a Dunaszerdahelyi és a Feledi, a hónap közepétől pedig a Zselizi, az Ipolysági és a Tornaljai járást érintette. A rövid, 1946. december 24-től 1947. január 2-ig tartó karácsonyi szünetet követően előbb a Galántai, Vágsellyei (lásd Pukkai 2002:59–66), Lévai, Kékkői, Királyhelmecei és Szepsi, majd februárban az Érsekújvári és Rozsnyói járás került sorra. A hivatalos kimutatás szerint az akció az említett 17 járásra korlátozódott, az Államtudományi Intézet már említett kimutatása azonban a Verebélyi, a Rimaszombati és a Nagykaposi járást is a deportálások által érintett járások közé sorolja. Szlovák és magyar források szerint egyaránt elkerülte az akció az eredetileg kijelölt Losonci, Kassai és Töketerebesi járást, csakúgy mint az eleve ki sem jelölt Pozsonyi, Nyitrai, Aranyosmaróti, Nagyrőcei és Nagymihályi járás területét.²⁹

A járási mellett községsoros adatokat is tartalmazó, s a szakirodalom által is használt hivatalos kimutatást mindenképpen fenntartásokkal kell tehát kezelnünk, s az abban közölt 41 666-os adatot csupán a deportáltak minimális számának tekinthetjük, megbízhatóbb és főleg részletesebb forrás hiányában dolgozatunkban mégis kénytelenek vagyunk erre támaszkodni.

A deportáltak községenkénti adatainak vizsgálata azt mutatja, hogy a telepítési célokat is szolgáló akció gyakorlatilag a zárt magyar etnikai terület szintiszta magyar településeire korlátozódott. A deportálások által érintett községek közül az

1930. évi csehszlovák népszámlálás csupán 10-ben nem talált magyar többséget, ám ez a 10 település is kivétel nélkül a magyar nyelvterületen belül, vagy a magyar–szlovák nyelvhatáron helyezkedett el. A Csallóközben ilyen település volt a német–magyar vegyes etnikumú Csölle és Misérd, valamint a határában létrehozott kolónia miatt 1930-ban szlovák többségüként kimutatott Előpatony; a Mátyusföldön az akció által csupán minimális mértékben érintett Vágsellye; Érsekújvár és Komárom között Imely; a Garam mentén Zsemlér; Gömörben Bellény és Gömörhosszúszó; végül pedig az Ipoly mentén Alsózellő és Zobor.³⁰ A két utóbbi, valamint a két csallóközi német–magyar település kivételével azonban még a felsorolt községek esetében is egykori magyar többségű településekről van szó, amelyekben ráadásul nem egy esetben a II. világháború utáni népszámlálások is magyar többséget mutattak ki.

Szám szerint a legtöbb személyt, 2396 főt a csallóközi Gútáról, valamint a Mátyusföld Galánta és Érsekújvár közötti magyar nagyközségeiből deportálták: Tardoskedről 1271, Felsőszeliből 1007, Taksonyfalvából 765, Peredről 668, Negyedről 633, Deákiból 529, Naszvadról 527 személy esett a deportálás áldozatául.

A Csehországba deportált magyarok és az érintett községek járasonkénti számát a következő táblázat szemlélteti:³¹

Járás	Magyar lakosok száma (1930)	Érintett községek száma	Deportált	
			családok	személyek
Somorjai	27 030	34	767	3951
Dunaszerdahelyi	39 070	36	698	3551
Komáromi	53 154	22	1483	6694
Galántai	41 474	11	874	3972
Vágsellyei	28 431	8	694	2931
Érsekújvári	19 625	2	313	1391
Ógyallai	36 940	16	966	3960
Párkányi	39 483	28	1008	3956
Zselizi	24 164	30	864	3282
Lévai	12 190	9	198	675
Ipolysági	16 983	17	171	735
Kékkői	11 023	11	97	437
Feledi	25 195	47	547	2156
Tornaljai	17 701	43	631	2615
Rozsnyói	14 767	14	100	380
Szepsi	16 737	13	83	390
Királyhelmecei	24 514	22	116	590
Összesen	x	363	9610	41 666

A táblázatból kitűnik, hogy a deportálás leginkább a délnyugat-szlovákiai járásokat, valamint két gömöri járást, a Tornaljai és Feledi járást sújtotta. A Tornaljai járásból a magyar lakosság 14,8%-át, a Somorjaiból 14,6%-át, a Zseliziből 13,6%-át, a Komáromiból 12,6%-át, az Ógyallaiból 10,7%-át, a Vágsellyeiből 10,1%-át, a Párkányiból 10,0%-át, a Galántaiból 9,6%-át, a Dunaszerdahelyiből 9,1%-át, a Felediből 8,5%-át, az Érsekújváriból 7,1%-át, a Lévaiból pedig 5,5%-át telepítették át Cseh- és Morvaországba.

A deportálás azonban természetesen nem csak az egyes járásokat, hanem azon belül az egyes községeket is különböző mértékben érintette. Nagy általánosságban elmondható, hogy az érintett települések magyar lakosságának egynegye-

dét–egyötödét deportálták, a reszlovakizációt leginkább visszautasító, s a lakosságcsere során is kiemelten kezelt Csallóköz, Mátyusföld, Garam mente, valamint Gömör egyes falvaiban azonban a deportáltak aránya ennél jóval magasabb volt, s gyakran meghaladta a magyar lakosság 30%-át is.

A Csallóközben a deportálás az átlagosnál jóval nagyobb mértékben sújtott egyes, Somorja vonzáskörzetébe tartozó, a Duna bal partján, a magyar határon fekvő falvakat. Nagyszarvából a magyarok 46,4%-át, Szemetből 39,2%-át, Vajkából 30,1%-át, Tejfaluból 28,0%-át, Gútorból 22,9%-át, Csölléből 22,5%-át deportálták. Ide sorolható még Somorja is, ahol ugyan „csupán” a magyar lakosság 17,4%-át sújtotta az akció, a deportálások által szinte alig érintett városok és kisvárosok viszonylatában azonban már ez az arány is magasnak minősül.

Ugyancsak nagyobb mértékben sújtott a deportálás több, Dunaszerdahely környéki, általában a város és a magyar határ közötti települést: Bögellőt (magyar lakosságának 49,4%-át deportálták), Kislúcsot (48,7%), Izsapot (28,3%), Balázsfát (27,2%), Előpatonyt (27,0%), Szentmihályfát (26,3%), Csallóköznádasdot (26,3%), Királyfiakarcsát (24,3%), Dercsikát (24,1%), Nagymadot (23,5%) és Csilizradványt (22,8%).

A Mátyusföldön legsúlyosabban a Galántától délre fekvő, a város és a Kis-Duna közötti térség falvait érintette az akció: Taksonyfalvából a magyar lakosság 41,4%-át, Vízkeletről 30,4%-át, Felsőszeliből 29,1%-át, Pozsonyvezekényből 23,1%-át deportálták, de hasonló sorsra jutott a Galántától északnyugatra fekvő Kismácséd magyarságának 29,0%-a, valamint Nagymácséd magyar lakosságának 23,8%-a, az Érsekújvártól északnyugatra lévő Tardoskedden a magyarok 27,1%-a, a Csallóköz keleti peremén pedig Megyerics magyarságának 27,0 %-a, valamint Gúta magyarságának 23,4%-a.

A Garam mentén a deportálások elsősorban Zsemlért (magyar lakosságának 55,2%-át telepítették Csehországba),³² Nagyodot (32,6%), Hölvényt (26,6%), Felsőszecsét (23,3%), Garamszentgyörgyöt (22,2%), Csatát (21,4%), Nagypeszeket (20,1%), Szodót (19,9%) és Zselizt (19,8%), Párkány északi előterében pedig Ipolykiskeszit (33,9%), Lelédet (22,3%), Garamkövesdet (20,7%), Nánát (20,9%) és Bajtát (19,9%) érintették.

Gömörben ugyan a deportálások legnagyobb mértékben a Rimaszombattól délre fekvő Dobfeneket tizedelték meg, ahonnan a magyar lakosság közel kétharmadát, 62,4%-át telepítették át Csehországba, összességében azonban ennél is súlyosabban érintették a Tornalját nyugat felől észak–déli irányban övező, s a magyar–szlovák nyelvhatárt a magyar államhatárral összekötő magyar településláncot: Gömörmihályfalából a magyar lakosság 43,5%-át, Felsővályból 42,1%-át, Sánkfalvából 41,9%-át, Sajószárnyából 34,7%-át, Sajókesziből 32,4%-át, Naprágyból 30,9%-át, Abafalvából 25,6%-át, Levártból 25,6%-át, Harkácsból 24,6%-át, Balogtamásiból 23,3%-át, Felsőrásból 23,6%-át, Sajószentkirályból 22,4%-át, Dereskből 21,3%-át, Felsőfaluból 21,0%-át, Felsőkálósából 20,8%-át, Gömörfügeből 20,2%-át, Sajógömörből pedig 19,3%-át deportálták.

Tekintettel arra, hogy a deportáltakat Csehországban általában mezőgazdasági munkára fogták, az akció csupán minimális mértékben sújtotta a felvidéki magyar társadalom városi rétegét. A városokból és a városi jellegű településekről csupán 2 122 személy, az összes deportált 5,1 %-a került ki: Somorjáról 479 fő (a helyi ma-

gyar lakosság 17,4%-a), Zselizről 437 fő (19,8%), Nagymegyerről 388 fő (10,1%), Párkányból 217 fő (8,6%), Komáromból 176 fő (1,4%), Ógyalláról 128 fő (7,8%), Tornaljáról 99 fő (5,6%), Királyhelmececről 89 fő (4,6%), Rozsnyóról 37 fő (1,1%), Szepsi-ből 34 fő (2,2%), Dunaszerdahelyről 21 fő (0,7%), Vágsellyéről 10 fő (0,8%), Ipoly-ságról pedig 7 fő (0,2%). A többi magyarlakta dél-szlovákiai várost, Pozsonyt, Szencet, Galántát, Érsekújvárt, Nyitrát, Lévát, Losoncot, Füleket, Rimaszombatot, Kassát és Nagykapost a deportálás teljes egészében elkerülte.³³

4. A deportáltak hazatérése

A csehszlovákiai magyarság paradox módon az 1948. februári kommunista hatalomátvételt követően, azzal párhuzamosan nyerte vissza állampolgári jogait, hogy a kiépülő kommunista diktatúra felszámolta az ország egész lakosságának polgári és emberi jogait, s az ország demokratikus intézményrendszerét. A nemzetiségi kérdés, ezen belül pedig a magyar kisebbség kérdésének kezelése ugyanis 1947 derekától kezdve egyre inkább alárendelődött Moszkva nagyhatalmi érdekeinek, amely arra törekedett, hogy éppen ekkor kiépülő hatalmi tömbjén belül kiküszöböljön minden olyan destabilizációs tényezőt, amely negatívan befolyásolhatná az érdekszférájába tartozó kelet- és közép-európai államok egymáshoz fűződő viszonyát.

Természetesen a februári hatalomváltás sem hozott, s nem is hozhatott azonnali és gyökeres fordulatot az ún. magyarkérdés kezelése terén, hiszen az immár egyeduralgoló kommunista párt árnyalatnyival sem folytatott mérsékeltebb magyarellenes politikát, mint a felszámolt polgári pártok. Kezdetben minden maradt a régiiben: nemcsak az 1947 áprilisában meginduló lakosságcsere folytatódott tovább, nemcsak a reszlovakizációs kampány zajlott változatlanul, hanem a központi és a szlovák állami szervek sorra hozták meg és foganatosították az újabb és újabb magyarellenes intézkedéseket.

Az első kérdés, amelyben a csehszlovák államhatalom 1948 tavaszán már némi „engedményekre” is hajlott, az éppen a Csehországba deportált magyarok kérdése volt. Rendezését több tényező is sürgette. A hatóságok egyrészt nem tudták kezelni az egyre szaporodó szökéseket, amelyek száma már 1947-ben is nagy volt, 1948 tavaszán pedig ugrásszerűen megnőtt, másrészt aggasztotta őket az a tény is, hogy a deportáltak eredetileg egy évre szóló, majd a Szociálisügyi Minisztérium 1947. szeptember 12-én kelt 231. sz. rendeletével 6 hónappal meghosszabbított munkakötelezettsége 1948 áprilisában–májusában lejár, nem lesz már tehát „törvényes” alapja további Csehországban tartásuknak.³⁴

Hazatelepülésüket természetesen továbbra sem tartották kívánatosnak, ezért olyan törvények elfogadását szorgalmazták, amelyek bizonyos engedmények, többek között a csehszlovák állampolgárság visszaadása fejében végleges csehországi letelepedésre bírnák a deportáltakat, esetleg további, eddig Szlovákiában élő magyarokat is az önkéntes csehországi áttelepülésre készíthetnének. A kérdés rendezését célzó törvényjavaslatot a Szociálisügyi Minisztérium – a Külügy-, Belügy- és a Földművelésügyi Minisztériummal való egyeztetést követően – már 1948. január 23-án a kormány elé terjesztette.

A Szociálisügyi Minisztérium javaslata szerint az állandó csehországi letelepedést vállaló magyar deportáltak számára lehetővé kellene tenni a csehszlovák állampolgárság visszaszerzését, ill. utasítani kell a csehországi nemzeti bizottságokat, hogy velük szemben ne alkalmazzák a többi magyart sújtó diszkriminatív intézkedést. Mivel azonban állampolgárságuk azonnali visszaadása mozgásszabadságuk visszaadásával is járna, s nem lehetne megakadályozni visszatérésüket Szlovákiába, azt a megoldást ajánlotta, hogy az érintettek 3-4 évig terjedő időtartamra csupán ideiglenes állampolgárságot, azaz olyan bizonylatot kapjanak, amely szerint állampolgárságuk kérdésének végleges rendezéséig csehszlovák állampolgárnak tekintendők, de ez az állampolgárság csehországi letelepedési kötelezettségük megsértése esetén bármikor megvonható tőlük.³⁵

A magyarok végleges csehországi letelepedésével kapcsolatos javaslatokkal a prágai kormány 1948. március 5-i és 19-i ülésén foglalkozott. A kormány 1948. március 19-én elfogadott határozata szerint azok a cseh országrészekben dolgozó magyarok, akik kötelezik magukat, hogy nem térnek vissza Szlovákiába, hanem állandó jelleggel letelepednek Csehországban, visszakaphatják csehszlovák állampolgárságukat, döntésük „megkönnyítése” érdekében ugyanakkor a kormány elrendelte a deportáltak Szlovákiában hátrahagyott ingatlan vagyონának gyorsított eljárással történő elkobzását és a szlovák bizalmiaknak való átadását.³⁶

A kormány ezt követően 1948. április 13-án adta ki 76/1948 sz. rendeletét „a német és a magyar nemzetiségű személyek csehszlovák állampolgárságának visszaadásáról”, amelynek 3. §-a lehetővé tette a 33/1945 sz. elnöki dekrétum értelmében csehszlovák állampolgárságukat elveszített személyek közül az állampolgárság visszaadását annak a kérelmezőnek, aki „nem szegte meg a csehszlovák állampolgár kötelességeit, nem szerzett más állampolgárságot, és akinek állandó lakhelye a Csehszlovák Köztársaság területén van”. A kormányrendelet a végleges állampolgárság megszerzését határidőhöz kötötte, mivel 2. §-a szerint „a kérvénynek csak akkor lehet érvényes módon eleget tenni, ha három év telt el a kérvény benyújtási határidejének napjától számítva” (*Sbířka* 1948/31:781–782).

Az 1948. április 16-án kelt 77/1948. sz. belügyminiszteri hirdetmény szerint az állampolgárságuktól megfosztott magyarok a hirdetmény hatálybalépését követő 6 hónapon belül kérvényezhették csehszlovák állampolgárságuk visszaadását, de csupán azok, akiknek állandó lakhelyük Csehországban van, vagy családtagjaikkal együtt legalább egy éve Csehországban tartózkodnak, esetleg a hirdetmény életbelépését követően áttelepülnek a cseh országrészekbe (*Sbířka* 1948/31:782).

A csehszlovák hatóságok ezt követően nagy propagandát fejtettek ki a deportáltak között annak érdekében, hogy állandó letelepedésre bírják őket. A Szociálisügyi Minisztérium 1948. április 30-i 63. sz. körlevele megbízta a csehországi munkahivatalokat, hogy két héten belül tárgyalják meg a kormányhatározatot a „toborzottakkal”, s az állampolgárság visszaadására tett ígéret ellenében bírják rá őket a végleges csehországi letelepedésre.

A helyi munkahivatalok ennek alapján május folyamán tömegesen idézték be a magyarokat és próbálták őket – ígéretes és fenyegetés kíséretében – rábeszélni a tartós csehországi letelepedésre. Egyes helyeken még pénzbeli támogatást is kilátásba helyeztek a számukra arra az esetre, ha kérni fogják a csehszlovák állampolgárság visszaadását, s kötelezik magukat, hogy nem térnek vissza Szlovákiába, má-

sutt viszont azzal fenyegették meg a magyarokat, hogy ha nem írják alá az állampolgársági kérvényt, 30 kg-os csomaggal átdobják őket a határon, vagy egész életükben munkatáborokban ingyen lesznek kénytelenek dolgozni.³⁷

A munkahivatalok igyekezete azonban az ígéretes és fenyegetések ellenére általában hatástalan maradt. A deportáltak nagyrészt csupán abban az esetben lettek volna hajlandók visszaigényelni az állampolgárságot, ha azonnal visszatérhetnek Szlovákiába, s logikátlannak tartották, hogy a csehszlovák állampolgárságot visszakapják, de otthonaikba ne térhessenek vissza. Mások hajlandók lettek volna letelepedni Csehországban, de csak akkor, ha kisebbségi jogokat, magyar iskolákat, újságokat kapnak.³⁸ Május és június folyamán ráadásul számosan a prágai magyar követség, ill. a pozsonyi magyar meghatalmazott segítségét kérték hazatelepítésük, vagy amennyiben ez nem volna lehetséges, Magyarországra való áttelepülésük előmozdítása érdekében.³⁹

Az 1948. június 2-án még Csehországban tartózkodó 32 201 deportált közül mindössze 2 209 kérte állampolgársága visszaadását, s közülük is csupán 1 531 volt azoknak a száma, akik jelezték letelepedési szándékukat. Ezzel szemben rohamosan nőtt az engedély nélkül szülőföldjükre hazaszökő magyarok száma: 1948. augusztus 15-én 16 085, október 8-án pedig már 17 000 volt a számuk, augusztus 15-én tehát már csupán 28 130, október 8-án pedig 27 200 magyar deportált tartózkodott Csehországban.⁴⁰

A deportáltak rohamos fogyása, ill. hazatelepülése és a munkaszolgálat lejárta arra készítette a prágai Nemzetgyűlést, hogy 1948. július 21-én elfogadott 175/1948 sz. törvényével oly értelemben módosítsa a munkakötelezettségről rendelkező 88/1945 sz. elnöki dekrétumot, hogy a munkaszolgálat ideje kétszer egy évvel meghosszabbítható (*Sbírka* 1948/63:1295).

A csehszlovák pártvezetésnek azonban 1948 nyarán már be kellett látnia, hogy az 1948 folyamán már csupán vontatottan haladó lakosságcsere nem hajtható végre az általa elképzelt terjedelemben, s feltétlenül számolnia kell a magyar kisebbség egy részének helybenmaradásával, amelynek helyzetét idővel rendeznie kell, s állampolgári jogait is vissza kell adnia.

Ebben a kényszerű felismerésben meghatározó szerepe volt a magyar párt- és állami vezetésnek, amely 1948 folyamán egyre határozottabb nyomást gyakorolt Prágára a magyar kisebbség helyzetének pozitív értelmű rendezése érdekében. Pártvonalon Rákosi Mátyás, a Magyar Kommunista Párt főtitkára Csehszlovákia Kommunista Pártja Politikai Bizottságához intézett 1948. április 20-i levelében kérte számon a csehszlovák pártvezetéstől a két pártküldöttség februári budapesti megállapodásának be nem tartását, amelyben a magyar fél ígéretet tett arra, hogy a május 30-án esedékes csehszlovákiai választásokig nem veti fel a szlovákiai magyarság helyzetét, a csehszlovák fél viszont megígérte, hogy nem romlik tovább a magyar kisebbség helyzete (Sipos 1992:711–717).

Budapest alig pár nappal a választásokat követően állami vonalon is megkereste Prágát, s június 4-én kelt jegyzékében a nemzetiségi indoklással kibocsátott vagyoneklobzó végzések visszavonása mellett többek között a deportáltak szabad költözési jogának, vagyis hazatérésének engedélyezésére, valamint ún. nemzeti gondnokság alá helyezett vagyonának visszaadására szólította fel a csehszlovák kormányt.⁴¹

Klement Gottwald, Csehszlovákia Kommunista Pártja elnöke, aki Edvard Beneš 1948. június 2-i lemondása után az államfői tisztség legfőbb várományosává vált, s akit az új Nemzetgyűlés június 14-én meg is választott Csehszlovákia köztársasági elnökévé, már pártja Központi Bizottságának 1948. június 9-i ülésén jelezte, hogy az országban maradó magyarok számára némi jogokat kell majd biztosítani.

Gottwald érvelése szerint, mivel a németekkel ellentétben a magyar kisebbséget nem sikerült kitelepíteni, „tartósan számolnunk kell azzal, hogy néhány százezer magyar nálunk marad. Ezt a kérdést meg kell oldanunk. Kénytelenek leszünk némi jogokat adni a számukra, körülbelül olyanokat, amilyenekkel a lengyelek és ukránok rendelkeznek. Ez állampolgári és választójogot jelent, valamilyen iskolákat, egyesületeket, de természetesen semmilyen önálló pártot, semmilyen szakszervezetet, semmilyen különleges státútumot. Valamit adnunk kell nekik, hogy nyugtunk legyen tőlük. Ez külpolitikai okok miatt is szükséges” (Bobák 1996:174)

Csehszlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottságának Elnöksége 1948. július 19-én fogadta el és terjesztette a kormány elé a magyar kisebbség helyzetének rendezésére kidolgozott javaslatokat. Ezek szerint a kormánynak a magyarok állampolgárságának visszaadása, mezőgazdasági vagyonuk elkobzásának felfüggesztése, magyar sajtótermék megjelentetése, a magyar nyelvű oktatás és magyar kulturális szervezet engedélyezése mellett intézkednie kell a Csehországba deportált magyarok hazatéréséről is (Kaplan 1993:148–149).

A pártvezetés jóváhagyását követően 1948. szeptember 30-án természetesen a csehszlovák minisztertanács ülésén is pozitív döntés született a magyar kisebbség helyzetének rendezését, állampolgárságának visszaadását célzó javaslatokról. A minisztertanács utasította a belügyminisztert, hogy a legközelebbi ülésre terjessze be az erre vonatkozó törvényjavaslatot (*Jó Barát* 1948. okt. 6.).

A magyarok állampolgárságát rendező törvényjavaslat valóban rövid idő alatt el is készült, azt a csehszlovák minisztertanács 1948. október 12-én jóváhagyta és a Nemzetgyűlés elé terjesztette. A Nemzetgyűlés mindezek után 1948. október 25-én fogadta el a 245/1948. sz. törvényt „a magyar nemzetiségű személyek állampolgárságáról”.

A törvény értelmében azok a magyarok, „akik 1938. november 1-jén csehszlovák állampolgárok voltak, akik lakóhelye a Csehszlovák Köztársaság területén van és nem külföldi állampolgárok, minden további nélkül megszerzik a csehszlovák állampolgárságot”, amennyiben a törvény hatálybalépésétől számított 90 napon belül leteszik a hűségesküt a Csehszlovák Köztársaságra. Nem kaphatják meg viszont az állampolgárságot azok, „akik súlyosan vétettek a Csehszlovák Köztársaság vagy népi demokratikus rendszere ellen”, továbbá azok, akiket az 1946. február 27-i lakosságcsere-egyezmény alapján cserére jelöltek ki (*Sbířka* 1948/93:449).

A magyarok állampolgárságát rendező törvény még természetesen nem jelentette a csehszlovákiai magyarság számára a kisebbségi jogok biztosítását, s korlátozó rendelkezései révén több ezer magyar számára a „hontalanság éveinek” további meghosszabbítását jelentette, jelentősége azonban így is óriási volt. Lezárult kollektív jogfosztásának többéves időszaka, s a hatóságoknak most már komolyan hozzá kellett látniuk a magyarságot érintő többi megoldatlan kérdés, többek között a deportáltak helyzetének rendezéséhez is. Az állampolgárság visszaadása után ugyan

is reménytelenné, s egyre inkább tarthatatlanná kezdett válni csehországi tartózkodásuk további fenntartása és munkára kötelezésük is.

Hazatelepülésük engedélyezése azonban nem várt s igen kényes feladat megoldása elé állította az állami szerveket, a deportáltak egy részének hátrahagyott vagyonába ugyanis időközben a belső telepítés keretében vagy külföldről Dél-Szlovákiába települő szlovákokat, ún. bizalmiakat helyeztek, akik kezdetben csupán a deportáltak vagyonának kezelői, a vagyon elkobzása után pedig annak tulajdonosai lettek.

A Csehországba deportált magyarok vagyonáról a szlovák hatóságok kezdetben nem rendelkeztek. A kérdést első ízben a Szlovák Telepítési Hivatal Elnöksége, a Nemzeti Újjáépítési Alap, valamint a Földművelés- és Földreformügyi Megbízotti Hivatal képviselőinek 1946. december 2–3-i pozsonyi tanácskozásán vitatták meg, amelyen egyetértettek ugyan abban, hogy a deportálások egyik fő célja „a Magyarországra való nyomásgyakorlás”, leszögezték azonban azt is, hogy „számolni kell azal, hogy itt egy tartós állapot megteremtéséről, vagyis tartós áttelepítésről van szó”, tehát rendezni kell a deportáltak hátrahagyott vagyonának kérdését is. A tanácskozás résztvevői felkérték a Megbízottak Testületét, hogy a kérdés törvényes rendezéséig a deportált magyarok vagyonát helyezze nemzeti gondnokság alá, s bízva szlovák nemzeti gondnokok, vagyis bizalmiak kezelésére.⁴²

A Földművelés- és Földreformügyi Megbízotti Hivatal feliratát követően a Megbízottak Testülete 1947. január 21-én tárgyalta meg a kérdést, megoldását ugyanakkor a Szociálisügyi Megbízotti Hivatalra bízta.⁴³ Mivel az ügyben további fél év elteltével sem született megnyugtató megoldás, ráadásul a Dél-Szlovákiában letelepülő szlovákok egy részét helyhiány miatt nem sikerült megfelelő módon elhelyezni, s így egy részüket Csehországba voltak kénytelenek irányítani, a Megbízottak Testülete 1947. június 20-án úgy határozott, hogy szükségesnek tartja a deportáltak vagyonának a 108/1945 sz. elnöki dekrétum alapján való elkobzását, vagy legalább lefoglalását. Azonban a Megbízottak Testülete is tudatában lehetett annak, hogy a deportáltak vagyonának elkobzása ellenkezne a lakosságcsere-egyezmény rendelkezéseivel, amely szerint Csehszlovákia kötelezte magát, hogy felfüggeszti a magyarok vagyonának elkobzását, ezért a prágai Külügyminisztériumhoz fordult annak megálapítására, hogy a vagyoneklobzás vagy -lefoglalás összhangban lenne-e a lakosságcsere-egyezménnyel.⁴⁴

A deportáltak vagyonáról végül kormány szinten határoztak. A csehszlovák kormány 1948. március 19-én, azzal párhuzamosan, hogy az állandó csehországi letelepedést vállaló deportáltak számára kilátásba helyezte állampolgárságuk visszaadását, egyúttal elrendelte hátrahagyott ingatlan vagyonuk gyorsított eljárással történő elkobzását és a bizalmiaknak való átadását, így igyekezve megakadályozni a deportált magyarok hazatérését és a vagyonukba beültetett szlovák bizalmiak távozását. A kormány által elrendelt vagyoneklobzásokat 1948. június 14–30. között hajtották végre.⁴⁵

A Csehországba deportált 9 610 magyar család vagyonába Dél-Szlovákia 16 járásának 250 községében 2 767 szlovák bizalmi család telepedett be, 1948 júliusáig azonban 427 önként eltávozott, így a véglegesen letelepedett bizalmi családok száma 2 340 volt. Közülük 1 703 bizalmi a magyar deportáltak vagyonából 3 884 hektár földet és a hozzá tartozó lakóházat, más forrásból további 1 945 hektárt

kapott, a bizalmiak tehát összesen 5 829 hektár földjuttatásban részesültek. Járásonkénti kimutatásukat a következő táblázat tartalmazza:⁴⁶

Járás	Érintett községek száma	Betelepült	Eltávozott	Végleg letelepült	Földet kapott	Juttatott földterület				Földet nem kapott
						deportáltaktól		más forrásból		
						ha	m ²	ha	m ²	
Somorjai	31	306	38	268	209	338	10736	249	6336	59
Dunaszerdahelyi	36	236	31	205	103	181	8102	195	5331	102
Komáromi	22	289	56	233	168	87	10342	93	9017	65
Galántai	11	242	25	217	172	276	2746	100	6245	45
Vágsellyei	7	234	110	124	65	214	3724	32	4700	59
Érsekújvári	2	78	2	76	58	299	7993	-	-	18
Ógyallai	14	206	31	175	133	531	3803	240	4299	42
Párkányi	18	194	32	162	79	42	7246	101	8000	83
Zselizi	23	313	34	279	171	513	10489	367	3412	108
Lévai	9	111	9	102	92	198	7526	-	-	10
Ipolysági	7	24	2	22	16	68	3081	28	4273	6
Kékkői	5	30	-	30	30	125	1292	26	6330	-
Feledi	20	91	10	81	73	257	4550	61	5135	8
Tornaljai	35	388	43	345	320	689	5000	435	1800	25
Rozsnyói	3	6	-	6	6	34	8500	11	9700	-
Királyhelmecei	7	19	4	15	8	25	9996	-	-	7
Összesen	250	2767	427	2340	1703	8884	5126	1945	3578	637

A deportált magyarok hazatelepítése során tehát a hivataloknak nagyon körültekintően kellett eljárniuk, miközben természetesen azt tartották legfontosabb feladatuknak, hogy a deportáltak vagyonába betelepült bizalmiak érdekei semmiféle kárt ne szenvedjenek.

A deportáltak hazatérését és letelepítését a Belügyi Megbízotti Hivatal a járási nemzeti bizottságokhoz intézett 1948. november 12-i körlevelében szabályozta. A körlevél szerint, mivel az akció „politikai jelentőséggel bír, szükséges, hogy lebonyolítása zökkenőmentes legyen”, s ne kerüljön sor nemkívánatos jelenségekre, különösen pedig a hazatérő magyarok és a letelepült szlovákok közötti összetűzésekre. A Belügyi Megbízotti Hivatal szerint a hazatérő magyarokat elsősorban saját vagyonukba kell visszahelyezni, nyomtatékosan felhívta ugyanakkor a figyelmet arra is, hogy csupán abban az esetben, „amennyiben azt még nem kobozták el és nem utalták ki a bizalmiaknak, vagy más személyeknek”. Az elkobzott és kiutalt gazdaságukba tehát azok egykori birtokosai már nem térhetnek vissza, s „a helyi szervek kötelesek megadni mindennemű segítséget azoknak a személyeknek, akiknek ezeket a gazdaságokat kiutalták, különösen a bizalmiaknak, és meggátolni bármiféle összetűzést”.⁴⁷

A helyi konfliktusok megakadályozása érdekében, mindenekelőtt azonban a bizalmiak érdekeit szem előtt tartva, a hivatalos szervek arra törekedtek, hogy a deportáltak ne „önkéntesen”, hanem szervezett transzportokkal, engedélyhez kötötten térjenek vissza Szlovákiába.

A rendkívül kényes kérdés rendezése céljából Július Ďuriš földművelésügyi és Evžen Erban népjóléti miniszterek 1948. november 23-án felhívással fordultak a Csehországba deportált magyarokhoz, amelyben tartós letelepedésre szólították fel őket, egyúttal azonban azt is a tudomásukra hozták, hogy a hazatérni szándékozók 1949. január 1-je és április 30-a között szervezett transzportokkal térhetnek vissza szülőföldjükre.

„Sokan megszokták már az új környezetet – áll a felhívásban –, és továbbra is szívesen itt maradnának. A Földművelésügyi Minisztérium eleget akar tenni kívánásuknak, és a cseh-morva területen gazdasághoz, földhöz és épülethez juttat. Azok a mezőgazdasági munkások, akiknek nem áll szándékukban a cseh-morva területen letelepedni, 1949. január 1-től április 30-ig terjedő időben visszatérhetnek Szlovénziára. Fenti időközben ugyanis megszervezik a magyar dolgozók tömeges visszatérését az állam költségére. /.../ Azok, akik nyomós okból kifolyólag nem térhetnek vissza a Szlovénzián hagyott gazdaságaikra, helyettük ugyanolyan, esetleg nagyobb kiterjedésű gazdaságot kapnak. Természetesen ezeket a gazdaságokat elő kell készíteni. Mindezen előkészületek sikeres végrehajtása megkívánja, hogy senki se térjen vissza Szlovénziára idő előtt, az illetékes hatóságok jóváhagyása és felhívása nélkül, és hogy mindenki várjon a hivatalos intézkedésre. /.../ A meg gondolatlan visszatérés mindenkire kellemetlen következménnyel jár, mert a gazdasági terv védelméről és a munkaerőmozgósítás végrehajtásáról szóló törvények megszegését jelenti, ami szigorú büntetést von maga után” (*Jó Barát* 1948. dec. 1.).

A deportáltak hazaszállításának és elhelyezésének részleteiről a Megbízottak Testülete 1948. december 3-i ülése határozott, amely a szervezett hazatérés lebonyolítása céljából a Földművelés- és Földreformügyi, a Szociálisügyi, valamint a Belügyi Megbízotti Hivatal képviselőiből álló háromfős bizottság létrehozását rendelte el, élére pedig Michal Faltan földművelés- és földreformügyi megbízottat nevezte ki.

A hazatérő magyarokat a Megbízottak Testületének határozata szerint a következő alapelvek figyelembevételével kell elhelyezni: hazaszállításuk szervezett módon, 1949. január 2-án kezdődjön; saját házába csak az a deportált térhet vissza, akinek vagyonát még nem kobozták el, vagy ha el is kobozták, nem juttatták bizalmiaknak; azokat a hazatelepülő földműveseket, akik vagyonát már elkobozták s bizalmiaknak juttatták, „más megfelelő birtokon” kell elhelyezni, a nem földműveseket pedig „munkába kell állítani bárhol Szlovákiában”.

A Megbízottak Testülete az engedély nélkül hazatért deportáltakról a következőképpen rendelkezett: az 1948. november 18-a előtt hazatérteket, akik vagyonát elkobozták és bizalmiaknak juttatták, a Szociálisügyi Megbízotti Hivatal Szlovákia más területein helyezze el és állítsa munkába, kivéve ha saját, másnak még ki nem utalt birtokukban tartózkodnak; az 1948. november 18-a után engedély nélkül hazatérteket, akik vagyonát elkobozták és bizalmiaknak adták, a Belügyi Megbízotti Hivatal toloncolja vissza Csehországba.⁴⁸

Ugyanezen a napon, 1948. december 3-án került sor Prágában arra a tárcaközi megbeszélésre, amelyen a hazatérés részletes szervezési és technikai kérdéseiről határoztak, s kimondták, hogy az 1949. január 5-én kezdődő akciót április végéig le kell bonyolítani. Az értekezlet résztvevői jogosnak minősítették a Belügyminisztérium képviselőjének azt az észrevételét, hogy állambiztonsági okokból a határővezetben lehetőleg ne helyezzenek el magyar családokat, de véleményük szerint az amúgy is nagy elhelyezési nehézségek miatt ennek nem lehet maradéktalanul eleget tenni. A Szociálisügyi Minisztérium becslése szerint az akció során mintegy 23 000 személy, azaz 5800 család hazatelepítésével lehet számolni.⁴⁹

Hasonló számadatokat ismertetett a Megbízottak Testülete 1948. november 25-i ülésén Michal Faltan földművelés- és földreformügyi megbízott is, aki szerint a még Csehországban tartózkodó 23 606 személyből, azaz 6 017 családból csupán 523

személy, azaz 160 család kíván ott tartósan letelepedni, a Szlovákiába hazatérni szándékozó személyek száma tehát 23 083, a családoké 5857.⁵⁰

Hazatérésük lehetősége érthetően nagy reményeket, ugyanakkor számos aggodalmat is kiváltott a deportáltak körében. A hazatérésük és csehszlovák állampolgárságuk visszaadásának kérdését összekapcsoló deportáltak ugyanis a korábbi tapasztalatokból okulva, amikor állampolgárságuk visszaszerzésének feltétele csehországi letelepedésük volt, attól tartottak, hogy ha Csehországban teszik le az állampolgársági esküt, már nem térhetnek vissza Szlovákiába, s elutasították az eskü letételét, ill. csak hazatérésük után lettek volna hajlandók azt megtenni. Nagy nyugtalanságot váltott ki körükben Ďuriš és Erban miniszterek kiáltványának az a kitétele is, hogy egyesek „nyomós okból” nem kaphatják vissza házukat és gazdaságukat. Ezzel kapcsolatban az a hír terjedt el a deportáltak között, hogy az ún. nyomós ok által érintettek nem térhetnek vissza Dél-Szlovákiába, hanem széttelepítik őket Szlovákia északi és északkeleti vidékeire. Mindezt pedig a munkahivatalok tisztviselőitől nyert értesülésre alapozták, akik több esetben is nyomatékosan felhívták rá a figyelmüket, hogy akinek szlovák települt be a házába, semmiképpen sem térhet már oda vissza.⁵¹

A magyar deportáltak hivatalos transzportokkal történő hazatérésére végül 1949. január 7-e és április 15-e között került sor. A jelzett időpontban 64 transzporttal összesen 19 184 személy, azaz 4602 család tért vissza Szlovákiába. Elhelyezésük a viszonylagos szervezettség ellenére sem volt problémamentes, mivel legtöbbször házában oda betelepült bizalmiak laktak, akik azt nem kívánták visszaadni volt tulajdonosaiknak. A hazatért 4602 családnak így csupán nem egész fele, 2070 (45,0%) térhetett vissza saját otthonába, 1186-ot (25,8%) rokonainál, 1346 családot (29,2%) pedig kiutalt lakásokban helyeztek el (Bobák 1996:140).

A kialakult helyzet természetesen elmérgesítette a hazatérő magyar deportáltak és a vagyonukba betelepült szlovák telepesek és bizalmiak közötti viszonyt. Az egyes településekről beérkező rendőri jelentések szerint a hazatérők a helyi magyar lakosság segítségével akár erőszakkal is megpróbálták visszaszerezni vagyonukat, a magyar falvakban magukat kellemetlenül érző bizalmiak közül ezért a deportáltak hazatérésével párhuzamosan 376 bizalmi és családja eltávozott a neki juttatott gazdaságból, s visszatért eredeti otthonába.⁵²

A Csehországból hazatért deportált magyarok elhelyezési gondjait a szlovák pártszervek végül 1949 őszén sajátos módon egy másik telepítési akcióval, az osztályszempontból és politikailag megbízhatatlannak minősített magyarok Csehországba telepítésével, ill. a hazatért deportáltaknak az ő birtokukban és házukban való elhelyezésével próbálták megoldani. A „Dél-akció” megnevezést kapott terv végrehajtására azonban már nem került sor, mivel azt az erőteljes magyarországi tiltakozást követően a prágai pártvezetés az előkészületek utolsó szakaszában leállította (Šutaj 1993).

A deportáltak túlnyomó többsége, mintegy 90%-uk – részben még 1947–48 folyamán engedély nélkül, részben pedig 1949 első hónapjaiban szervezett formában – visszatért tehát szülőföldjére, a szlovákiai magyarság eredetileg végérvényesre tervezett csehországi széttelepítése így a másik nagy kitelepítési akcióval, a lakosságcserevel ellentétben nem járt tartós következménnyel, s a deportálások nem válhattak a dél-szlovákiai etnikai arányok megváltoztatásának eszközévé. A vissza-

emlékezők vallomásai mégis arról tanúskodnak, hogy a szlovákiai magyar kisebbség történelmi emlékezetében a felvidéki magyarság II. világháború utáni hármastragédiája – a Magyarországra való áttelepítés, a reszlovakizáció és a csehországi deportálás – közül a szülőföldjéről, otthonából való elűzése, az ezzel járó vagyonvesztése és az idegen nyelvi környezetben való szétszórattatásának veszélye miatt a mai napig a deportálások jelentik a legnehezebben feldolgozható sérelmet (Szarka 2003:14).

Jegyzetek

1. Slovenský národný archív, Bratislava (Szlovák Nemzeti Levéltár, Pozsony; a továbbiakban: SNA), Povereníctvo školstva (Oktatásügyi Megbízotti Hivatal; a továbbiakban: PŠ), 247. doboz. Přesídlení zemědělců maďarské národnosti ze slovenského pohraničí do českých zemí.
2. SNA, Povereníctvo pôdohospodárstva a pozemkovej reformy – sekcia B (Földművelés- és Földreformügyi Megbízotti Hivatal – B szekció; a továbbiakban: PPPR – B), 304. doboz. Správa o niektorých problémoch južného Slovenska; SNA, PŠ, 247. doboz. Přesídlení zemědělců maďarské národnosti ze slovenského pohraničí do českých zemí.
3. SNA, PŠ, 247. doboz. Přesídlení zemědělců maďarské národnosti ze slovenského pohraničí do českých zemí.
4. SNA, Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska – Generálny tajomník (Szlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottsága – Főtitkár; a továbbiakban: ÚV KSS – GT), 2194. doboz, 515/II-4.
5. SNA, fond: ÚV KSS – GT, 2194. doboz, 515/II-4; SNA, Úrad Predsedníctva Slovenskej národnej rady (Szlovák Nemzeti Tanács Elnökségi Hivatala; a továbbiakban: ÚP SNR), 114. doboz. Přesídlovací plán Osídľovacieho úradu pre Slovensko. Csehszlovákia a lakosságcsere keretén belül háborús bűnösség címén 75 114 magyart kívánt megoldalúan áttelepíteni Magyarországra (Magyar Országos Levéltár, Budapest, a továbbiakban: MOL, Magyar Áttelepítési Kormánybiztosság, a továbbiakban: MÁK, 117. doboz. Kimutatás a lakosságcsere egyezmény alapján Csehszlovákiából áttelepítésre kijelölt személyekről).
6. SNA, ÚP SNR, 114. doboz. Medzinárodné aspekty riešenia maďarského problému.
7. SNA, ÚV KSS – GT, 2194. doboz, 515/II-3.
8. SNA, ÚP SNR, 311. doboz. Konečná zpráva o činnosti ČSPK v Maďarsku od 1946–1948; SNA, PŠ, 247. doboz. Přesídlení zemědělců maďarské národnosti ze slovenského pohraničí do českých zemí.
9. MOL, Külügyminisztérium [a továbbiakban: KÜM], TÜK – Csehszlovákia, 56. doboz, 187/pol/1946 (*A szlovákiai...* 1947:15–16).
10. MOL, KÜM, TÜK – Csehszlovákia, 43. doboz. Deportáltak levelei. A deportálás módjáról, az utazás körülményeiről, a deportáltak csehországi fogadtatásáról visszaemlékezéseket közöl: Molnár Imre–Varga Kálmán: *Hazahúzott a szülőföld... (Visszaemlékezések, dokumentumok a szlovákiai magyarság Csehországba deportálásáról, 1945–1953)*. Budapest, Püski, 1992; Szarka László (szerk.): *A szlovákiai magyarok kényszertelepítéseinek emlékezete 1945–1948*. Komárom, MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet–Kecskés László Társaság, 2003.
11. MOL, KÜM, TÜK – Csehszlovákia, 38. doboz, 667/pol-1947. Dr. Ravasz Károly látogatása a Csehországba deportált magyaroknál.
12. MOL, MÁK, 11. doboz, Szlovákiai magyarok deportálása

13. A gútori eseményekről a magyar sajtón (pl. *Magyar Nemzet* 1946. november 23.) kívül beszámol a magyar meghatalmazott hivatalában 1946. december 9-én felvett jegyzőkönyv is (közli: *A szlovákiai magyarok deportálása... 1947:18*).
14. MOL, KÜM, TÜK – Csehszlovákia, 43. doboz, 3289/pol-1946. Miniszter és Dastich követ úr beszélgetései a szlovákiai magyarok deportálásával kapcsolatban.
15. MOL, KÜM, TÜK – Csehszlovákia, 43. doboz, 3339/pol-1946.
16. MOL, KÜM, TÜK – Csehszlovákia, 43. doboz, 3368/pol-1946. Jegyzék a magyarországi szlovákok kitelepítésének felfüggesztéséről. A vagyontalan szlovák családok egyoldalú befogadására az égető munkaerőhiány sarkallta Csehszlovákiát. 1946. szeptember 18-a és december 1-je között 7935 személy – többségükben bányászok, üvegesek, tanítók, diákok és pásztorok – települt át Csehszlovákiába, túlnyomó részüket azonban nem Szlovákiába, hanem a munkaerőhiánnyal küzdő cseh országrészekbe irányították (SNA, ÚP SNR, 311. doboz. Konečná zpráva o činnosti ČSPK v Maďarsku od 1946–1948).
17. MOL, KÜM, TÜK – Csehszlovákia, 37. doboz, 419/el.n.res/1946. A szlovákiai magyarok deportálása ügyében.
18. SNA, Úrad Predsedníctva Zboru povereníkov (Megbízottak Testülete Elnökségi Hivatala; a továbbiakban: ÚP ZP), 19. doboz. Zasadnutie Sboru povereníkov 11. februára 1947.
19. SNA, Ústredný výbor Komunistickej strany Slovenska – Predsedníctvo ÚV KSS (Szlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottsága – SZLKP KB Elnöksége; a továbbiakban: ÚV KSS – P ÚV KSS), 789. doboz. Zápisnica zo zasadnutia spoločnej porady Predsedníctiev KSČ a KSS zo dňa 2.12.1946.
20. SNA, ÚP ZP, 17. doboz. Zasadnutie Sboru povereníkov dňa 17.1.1947
21. SNA, PŠ, 247. doboz. Přesídlení zemědělců maďarské národnosti ze slovenského pohraničí do českých zemí.
22. SNA, PPPR – B, 304. doboz. Štatistický prehľad náborom pracovných síl odsunutých na práce do Čiech.
23. SNA, ÚV KSS – GT, 2195. doboz, 518/3.
24. MOL, MÁK, 11. doboz. Szlovákiai magyarok deportálása. Kertész István memoárjában ugyancsak 100 ezerre teszi a deportáltak számát (vö. Kertész 1995:260).
25. MOL, KÜM, TÜK – Csehszlovákia, 38. doboz, 398/pol-res-1947. Az Államtudományi Intézet munkájának támogatása.
26. MOL, KÜM, TÜK – Csehszlovákia, 56. doboz, 266/pol-1947. Összesítő kimutatás az 1946. november 16.–1947. március 1. közötti deportálásról.
27. SNA, Povereníctvo financií [Pénzügyi Megbízotti Hivatal], 1336. doboz. Zpráva o činnosti Osídľovacieho úradu v Bratislave a Fondu národnej obnovy.
28. SNA, PPPR – B, 304. doboz. Štatistický prehľad odsťahovaných Maďarov z južných okresov Slovenska. A statisztika a deportálások által érintett községek közé sorol 13 olyan települést is, amelyekről a hivatalos kimutatás nem tesz említést.
29. SNA, PPPR – B, 304. doboz. Štatistický prehľad náborom pracovných síl odsunutých na práce do Čiech; MOL, KÜM, TÜK – Csehszlovákia, 38. doboz, 398/pol-res-1947. Az Államtudományi Intézet munkájának támogatása.
30. Zoborban az 1930-as népszámlálás szerint egyetlen magyar sem élt, a községből deportált 5 magyar valószínűleg később költözhetett oda. Az 1930-as népszámlálás etnikai adatainak forrása: *Štatistický lexikon obcí v republike Československej III. Krajina Slovenská*. Praha, Orbis, 1936.
31. Forrás: SNA, PPPR – B, 304. doboz. Štatistický prehľad náborom pracovných síl odsunutých na práce do Čiech. Nemcsak az érintett községek számát, hanem néhány község téves járási besorolása miatt a deportáltakra vonatkozó járási adatokat is korrigálva közöljük. A Somorjai járás községsoros kimutatásából nyilvánvalóan kimaradt legkevesebb egy településsel, községenkénti adatainak összege ugyanis 84 deportált családdal, ill. 438 személlyel kevesebb, mint a járás végösszegeként közölt adat.

32. Zsemlér adatait valószínűleg jelentősen torzítja, hogy az 1930-as népszámlálás a községben csupán 46,6% magyart mutatott ki.
33. SNA, PPPR – B, 304. doboz. Štatistický prehľad náborom pracovných síl odsunutých na práce do Čiech.
34. SNA, PŠ, 247. doboz. Přesídlení zemědělců maďarské národnosti ze slovenského pohraničí do českých zemí.
35. Uo.
36. SNA, PPPR – B, 304. doboz. Zpráva o niektorých problémoch južného Slovenska.
37. MOL, Pozsonyi Főkonzulátus TŰK iratai, 2. doboz. A pozsonyi főkonzulátus jelentése az 1949. évről II., 76. p.; MOL, KŰM, TŰK – Csehszlovákia, 50. doboz. 2264/pol-1948.
38. SNA, Povereníctvo vnútra – Sekretariát (Belügyi Megbízotti Hivatal – Titkárság; a továbbiakban: PV – S), 191. doboz, 117/48 sekr. dőv.
39. MOL, KŰM, TŰK – Csehszlovákia, 50. doboz, 2264/pol-1948; 51. doboz, 2086/pol-1948.
40. SNA, PV – S, 191. doboz, 117/48 sekr. dőv.
41. MOL, KŰM, TŰK – Csehszlovákia, 55. doboz, 2492/pol-1948.
42. SNA, PPPR – B, 467. doboz. Vyžiadanie uznesenia Sboru povereníkov ohľadom správy majetku po preskúpených Maďaroch.
43. SNA, ÚP ZP, 17. doboz. Zápisnica z 36. zasadnutia Sboru povereníkov dňa 21. 1. 1947
44. SNA, ÚP ZP, 25. doboz. Zasadnutie Sboru povereníkov dňa 20. 6. 1947
45. SNA, PPPR – B, 304. doboz. Zpráva o niektorých problémoch južného Slovenska.
46. Forrás: SNA, PPPR – B, 304. doboz. Dőverníci. A forrás ugyan 260 községet említ, némelyiket azonban kétszer is felvették a jegyzékbe, s őnálóan szerepeltettek több megszónt települést is, az érintett községek számát így ismét korrigálva közöljük.
47. SNA, PV – S, 191. doboz. 117/48 sekr. dőv.
48. SNA, ÚP ZP, 39. doboz. Zasadnutie Sboru povereníkov dňa 3. 12. 1948
49. SNA, PV – S, 191. doboz. 117/48 sekr. dőv.
50. SNA, ÚP ZP, 39. karton, Zasadnutie Sboru povereníkov dňa 3. 12. 1948
51. MOL, KŰM, TŰK – Csehszlovákia, 52. doboz, 01170/pol-1949. Deportáltak állampolgársági eskője.
52. SNA, ÚV KSS – P ÚV KSS, 792. doboz. Zasadnutie Predsedníctva ÚV KSS 7. 9. 1949; vő. Bobák i. m. 141–142. p.

Felhasznált irodalom

- A csehszlovákiai deportálások a nemzetgyűlés előtt. *Magyar Nemzet*, 1946. december 18., 3. p.
- Állampolgárságot kapnak a csehszlovákiai magyarok. *Jó Barát*, 1948. október 6., 1. p.
- A magyar kormány a szlovák erőszakosságok miatt felfüggeszti a kitelepítés végrehajtását. *Magyar Nemzet*, 1946. november 29., 1. p.
- A magyar kormány diplomáciai lépése a szlovákiai magyarok ügyében. *Népszava*, 1946. november 26., 3. p.
- Ani deportácia, ani pracovné tábory. *Pravda*, 1946. december 1., 1. p.
- A szlovákiai magyarok deportálása*. Budapest, Magyar Külügyi Társaság, 1947.
- Balogh Sándor: *A népi demokratikus Magyarország külpolitikája 1945–1947*. Budapest, Kosuth Könyvkiadó, 1982.
- Bobák, Ján: *Maďarská otázka v Česko-Slovensku (1944–1948)*. Martin, Matica slovenská, 1996.

- Cambel, Samuel: Slovenská agrárna otázka. *Pravda*, 1972, 318. p.
- Československo odmieta a zavracia maďarské nepravdy. *Čas*, 1947. február 13., 1. p.
- Embortelen intézkedésekkel tovább folyik Dél-Szlovákiában a magyarok üldözése. *Magyar Nemzet*, 1946. november 23., 1. p.
- Értesítő, I. évf., 1947. február 1., 9–10. p.
- Fülöp Mihály: *A befejezetlen béke. A Külügyminiszterek Tanácsa és a magyar békeszerződés 1947*. Budapest, Héttorony Könyvkiadó, 1994.
- Generál Ferjenčík o svázku slovanských národov. *Čas*, 1946. november 20., 3. p.
- Kaplan, Karel: *Csehszlovákia igazi arca 1945–1948*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 1993, 148–149. p.
- Kertész István: *Magyar békeillúziók 1945–1947*. Budapest, Európa–História, 1995, 259. p.
- Krno, Dalibor M.: *A békéről tárgyaltunk Magyarországgal*. Budapest, 1992, 117. p.
- Maďarská delegácia do Bratislavy. *Národná obroda*, 1946. november 13., 1. p.
- Maďarským dělníkům se u nás líbí. *Svobodné slovo*, 1946. december 5., 2. p.
- Magyar nemzetiségű polgártársainkhoz. *Jó Barát*, 1948. december 1., 1. p.
- Molnár Imre–Varga Kálmán: *Hazahúzott a szülőföld... (Visszaemlékezések, dokumentumok a szlovákiai magyarság Csehországba deportálásáról, 1945–1953)*. Budapest, Püski, 1992.
- Pukkai László: *Mátyusföld I. A Galántai járás társadalmi és gazdasági változásai 1945–2000*. Komárom–Dunaszerdahely, Fórum Társadalomtudományi Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó, 2002, 59–66. p.
- Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*. Ročník 1948, částka 31., 781–782. p.
- Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*. Ročník 1948, částka 63., 1295. p.
- Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*. Ročník 1948, čiastka 93., 449. p.
- Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*. Ročník 1945, částka 40., 157–161. p.
- Sipos Péter: Rákosi Mátyás és a szomszédos országok magyarságának ügyei 1945–1949. *Valóság*, XXIII. évf., 1992, 8–9. szám, 711–717. p.
- Slovenská pôda bude patriť slovenským roľníkom. *Pravda*, 1946. november 16., 2. p.
- Štatistický lexikon obcí v republike Československej III. Krajina Slovenská*. Praha, Orbis, 1936.
- Štátny tajomník VI. Clementis: ČSR nezavdala príčinu k zastaveniu amerického úveru. *Pravda*, 1946. november 1., 1. p.
- Štvanie Maďarov proti ČSR neprestáva. *Čas*, 1946. november 26., 1. p.
- Šutaj, Štefan: *„Akcja Juh“. Odsun Maďarov zo Slovenska do Čiech v roku 1949*. Praha, Ústav pro suodobé dějiny AV ČR, 1993.
- Šutaj, Štefan: *Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945–1948*. Bratislava, Veda, 1993, 102. p.
- Szabó Károly: A magyar–csehszlovák lakosságcsere története dióhéjban. In: *Új Mindenes Gyűjtemény* 10. kötet. Bratislava/Pozsony, Madách, 1993, 105. p.
- Szabó Károly: *A szlovákiai magyarok áttelepítése Csehországba 1945–1947 (Okok és végrehajtás)*. Kézirat. TLA–Teleki László Intézet, 258/1986, 2. dokumentum.
- Szabó Károly: *Magyarok deportálása Cseh- és Morvaországba (Jogsabályok és azok végrehajtása, magyar hanyagságok)*. Kézirat. TLA–Teleki László Intézet, 544/1/1987, 21–25. p.
- Szarka László (szerk.): *A szlovákiai magyarok kényszertelepítéseinek emlékezete 1945–1948*. Komárom, MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézet–Kecskés László Társaság, 2003.
- Tóth László (összeáll.): *„Hívebb emlékezésül...“ Csehszlovákiai magyar emlékiratok és egyéb dokumentumok a jogfosztottság éveiből 1945–1948*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 1995, 226–233. p.
- Vadkerty Katalin: *A belső telepítések és a lakosságcsere*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 1999.

- Vadkerty Katalin: A deportálások. A szlovákiai magyarok csehországi kényszerközmunkája 1945–1948 között. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 1996, 18–19. p.
- Vadkerty Katalin: *A reszlovakizáció*. Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 1993, 120. p.
- Vnuk, František: K otázke výmeny obyvateľstva medzi Česko-Slovenskom a Maďarskom (1946–1948). In: Baláž, Claude – Bielik, František (zost.): *Slováci v zahraničí 18–19*. Martin, Matica slovenská, 1994, 30. p.
- Zvara, Juraj: *A magyar nemzetiségi kérdés megoldása Szlovákiában*. Bratislava, Politikai Könyvkiadó, 1965, 39. p.

Árpád Popély:

Additions to the History of Deportations of Hungarians Living in Slovakia to the Czech Country

Leaders of the re-newed Czechoslovakia at the end of the Second World War who aimed to build a Slavic national state neither during the war, nor at the Potsdam conference were supported by the winning great powers to deport the Hungarians. Consequently, they struggled to get rid of Hungarians living in Slovakia by the population exchange that was forced to Hungary, and parallel with it by the so-called re-slovakization.

The deportation that started in November 1946 was processed with the help of the great powers. The selected territory was surrounded by military units, and than curfew was imposed and public assembly forbidden. According to the name list that was prepared in advance, the selected families delivered orders for working in the Czech country, and the list of objects, foodstuff, and animals that they were allowed to take with themselves. Reception and separation of deported people – according to the testimonies – resembled slave markets. The deported persons had to wait in the unheated wagons at the railway-station or neighboring buildings until one of the Czech farmers who were interested in Hungarian labor force selected them.

According to the official Czechoslovak reports, during the deportations that lasted more than three months 9 610 families were deported to the Czech and Moravian country from 393 villages of 17 districts, that is 41 666 persons. Their houses and lands were given to Slovak families who settled there.

The vast majority of deported persons, i.e. almost 90% – partially in 1947–48 without permission, partially at the beginning of 1949 in organized form – returned to their native country. The settlement of the Hungarians living in Slovakia to the Czech country that was planned to be definite, with the other big deportation action and in contrast with the population exchange, had no lasting consequence and the deportations could not become the tools of changing the ethnic proportion of Southern Slovakia. Testimonies evidence that in the memory of the history of Hungarian minority living in Slovakia from the triple tragedy of Highland Hungarians after the Second World War – re-settlement to Hungary, re-slovakization, and deportation to the Czech country – because of the threat of expelling them from their native country, and consequently loosing their property and spreading in a foreign language environment, deportations mean the most painful grief up to these days.

